

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
ФАКУЛЬТЕТ СУСПІЛЬНИХ НАУК
КАФЕДРА ПОЛІТОЛОГІЇ І ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

СІЧАК ВІКТОРІЯ ІВАНІВНА

**ФЕНОМЕН «ЄВРОСКЕПТИЦИЗМУ» В КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЇ
ЄВРОПИ**

052 – Політологія

Дипломна робота на здобуття освітнього ступеня магістра

Науковий керівник:
Кічера Надія Михайлівна
кандидат політичних наук, доцент

Ужгород – 2025

Faculty of the Social Sciences
Department of Political Science and Public Administration

Viktoriia Sichak

**THE PHENOMENON OF «EUROSCEPTICISM» IN CENTRAL EUROPEAN
COUNTRIES**

Graduate thesis of master's degree

Supervisor: PhD, doc. Nadiia Kichera

ABSTRACT

European integration has remained one of the central processes shaping the political, economic, and social development of European states in recent decades. At the same time, the deepening of supranational mechanisms has been accompanied by an increase in criticism of the European Union, manifested in various forms of Euroscepticism. These tendencies are particularly visible in the countries of Central Europe, which joined the EU relatively recently and underwent a complex transformation from socialist systems to democratic institutions. The relevance of the research stems from the growing tension between the benefits of EU membership and the reluctance of certain political actors to concede national sovereignty to supranational structures, as well as from the intensification of political debates on the future of the EU within the region.

This aim has defined the following research tasks:

1. To reveal the theoretical and methodological foundations for analysing the formation and development of Euroscepticism.
2. To examine the specific features of Euroscepticism in Slovakia, Hungary, Poland, and Romania.
3. To assess the impact of Eurosceptic tendencies in the Central European countries on Ukraine.
4. To identify the potential risks associated with Euroscepticism in Central Europe and possible ways to mitigate them.

The object of the study is Euroscepticism in the countries of Central Europe.

The subject of the study is the origins, characteristics, and contemporary trends of Euroscepticism and its influence on the political development of Central European states.

Research methods – the study employs general scientific methods (analysis, synthesis, induction, deduction, comparison, generalisation), as well as special political science approaches– systemic, institutional, comparative, and structural-functional methods. The systemic method is applied to examine the impact of Euroscepticism on the political systems of the Central European states. The comparative method is used to conduct a comparative analysis of Eurosceptic trends across the countries of the region. This provides a comprehensive examination of Euroscepticism as a multidimensional phenomenon.

The structure of the thesis logically corresponds to its aim, tasks, and methodological foundations, and reflects a gradual transition from the theoretical foundations of studying Euroscepticism to the analysis of its regional manifestations and the development of practical recommendations. The work consists of an introduction, three chapters (Chapter 1: «General Theoretical Characteristics of Euroscepticism and Its Directions of Development»; Chapter 2: «Specific Features of the Influence of Euroscepticism on Political Processes in the Countries of Central Europe»; Chapter 3: «Problematic Aspects of Euroscepticism in the Countries of Central Europe and Ways of Addressing Them»), conclusions, and a list of references.

Key words: Euroscepticism, Central Europe, European Union, political processes, integration, sovereignty, political parties, Ukraine.

ЗМІСТ

Вступ	5
Розділ 1. Загальнотеоретична характеристика євроскептицизму та напрямки його розвитку	
1.1. Поняття та типи євроскептицизму.	9
1.2. Передумови формування євроскептицизму у Європі.....	14
1.3. Джерела дослідження євроскептицизму у Європі.....	19
Розділ 2. Особливості впливу євроскептицизму на політичні процеси в країнах Центральної Європи	
2.1. Вплив політичних сил з євроскептичною позицією у Словаччині.....	25
2.2. Особливості використання євроскептицизму для консолідації влади в Угорщині.....	31
2.3. Поєднання євроінтеграційного курсу з опозицією до ініціатив Євросоюзу у Польщі.....	41
2.4. Аналіз інтеграційних сумнівів, зумовленими внутрішньо-економічними проблемами у Румунії.....	47
Розділ 3. Проблемні аспекти євроскептицизму у країнах Центральної Європи та шляхи їх вирішення	
3.1. Чинники зростання популярності євроскептицизму у Європі.....	56
3.2. Вплив євроскептичних настроїв в країнах Центральної Європи на Україну.....	62
3.3. Можливості попередження посилення євроскептичних настроїв у Європі.....	68
Висновки	75
Список використаних джерел	81

ВСТУП

Актуальність дослідження. Європейська інтеграція впродовж останніх десятиліть залишається одним із ключових процесів, що визначають політичний, економічний та соціальний розвиток країн Європи. Водночас поглиблення інтеграційних механізмів супроводжується зростанням критики на адресу Європейського Союзу, що проявляється у різних формах євроскептицизму. Особливо чітко ці тенденції простежуються у країнах Центральної Європи, які порівняно недавно приєдналися до ЄС та пройшли складний шлях трансформацій від соціалістичної системи до демократичних інституцій.

Актуальність теми обумовлюється кількома важливими чинниками. По-перше, євроскептицизм у цьому регіоні нерідко поєднує прагнення до економічних вигод від членства у ЄС із небажанням поступатися національним інтересам на користь наднаціональних структур. Це створює унікальний баланс між євроінтеграційними очікуваннями та опозиційними настроями.

По-друге, Центральна Європа стала одним із головних майданчиків політичних дискусій щодо майбутнього ЄС. Політичні сили в цих країнах активно використовують євроскептичні гасла для консолідації електорату, підкреслюючи значення «суверенітету» та «національної ідентичності». У цьому контексті важливо простежити, як саме євроскептицизм впливає на демократичний розвиток держав і на їхнє місце в загальноєвропейських інтеграційних процесах.

По-третє, останні міжнародні події, зокрема криза безпеки, економічні труднощі, міграційні виклики та наслідки пандемії COVID-19, посилили дискусії щодо ролі ЄС у регіоні. Уряди окремих країн Центральної Європи нерідко критикують політику Брюсселя, що сприяє зміцненню євроскептичних позицій у суспільстві. Це підвищує значення вивчення взаємозв'язку між внутрішньою політикою держав і їхнім ставленням до Європейського Союзу.

По-четверте, науковий та практичний інтерес становить виявлення особливостей сучасних форм євроскептицизму. Якщо раніше цей феномен

розглядався переважно як політичний протест, то сьогодні він трансформується у стійкі ідеологічні концепції, що визначають стратегії розвитку окремих партій та впливають на ухвалення політичних рішень.

Таким чином, актуальність дослідження зумовлюється необхідністю комплексного аналізу євроскептицизму у країнах Центральної Європи, що дасть змогу зрозуміти як внутрішні особливості політичного життя цих держав, так і загальні тенденції розвитку Європейського Союзу в умовах нових викликів.

Мета дослідження – проаналізувати актуальні тенденції розвитку євроскептицизму у країнах Центральної Європи, визначити його форми, прояви та вплив на політичні процеси регіону.

Визначена мета обумовила постановку наступних **завдань дослідження**:

1. Розкрити теоретико-методологічні засади аналізу формування та розвитку євроскептицизму.
2. Проаналізувати особливості прояву євроскептицизму у Словаччині, Угорщині, Польщі та Румунії.
3. Оцінити вплив євроскептичних тенденцій у країнах Центральної Європи на Україну.
4. Визначити потенційні ризики євроскептицизму у країнах Центральної Європи та можливі шляхи їх подолання.

Об'єктом дослідження виступає євроскептицизм в країнах Центральної Європи.

Предметом дослідження виступають витоки, особливості та сучасні тенденції розвитку євроскептицизму та його вплив на політичний розвиток країн Центральної Європи.

Методи дослідження. У роботі використано загальнонаукові методи (аналіз, синтез, індукція, дедукція, порівняння, узагальнення), а також спеціальні політологічні методи – системний, інституційний, порівняльний та структурно-функціональний.

Системний метод було застосовано при дослідженні впливу феномену євроскептицизму на політичну систему в країнах Центральної Європи. Порівняльний метод було використано при здійсненні порівняльного аналізу тенденцій євроскептицизму в країнах Центральної Європи. Це дозволяє комплексно розглянути євроскептицизм як багатовимірне явище.

Ступінь наукового вивчення проблеми. Проблематика євроскептицизму активно вивчається у працях європейських і вітчизняних науковців. Значний внесок зробили дослідники, які аналізують феномен євроскептицизму в контексті політичних партій, виборчих кампаній та суспільних настроїв. У західній політології поширеними є підходи, що розглядають євроскептицизм як форму опозиції до наднаціональних інституцій ЄС (П. Таггарт та Щербак [101; 102; 103; 104], К. Флуд [56], С. Рісхой [94] та ін.).

Структура дипломної роботи магістра. Структура дипломної роботи логічно узгоджена з метою, завданнями та методологією дослідження, а також відображає поетапний перехід від теоретичних засад вивчення євроскептицизму до аналізу його регіональних проявів та вироблення практичних рекомендацій. Робота складається зі вступу, трьох розділів (Розділ 1. «Загальнотеоретична характеристика євроскептицизму та напрямки його розвитку»; Розділ 2. «Особливості впливу євроскептицизму на політичні процеси в країнах Центральної Європи»; Розділ 3. «Проблемні аспекти євроскептицизму у країнах Центральної Європи та шляхи їх вирішення»), висновків і списку використаних джерел та літератури.

Перший розділ – «Загальнотеоретична характеристика євроскептицизму та напрямки його розвитку» – присвячений теоретико-методологічним засадам аналізу явища. У підрозділі 1.1 розкривається зміст поняття «євроскептицизм» та подається систематизація його основних типів, що дозволяє окреслити внутрішню складність і різновекторність цього феномену. Підрозділ 1.2 аналізує історичні, політичні та соціально-економічні передумови формування євроскептичних настроїв у Європі. У підрозділі 1.3 розглядаються ключові

наукові джерела й напрямки дослідження євроскептицизму, що забезпечує теоретичну базу для подальшого порівняльного аналізу.

Другий розділ – «Особливості впливу євроскептицизму на політичні процеси в країнах Центральної Європи» – має аналітичний характер і присвячений вивченню сучасних проявів євроскептицизму в окремих державах регіону. У підрозділі 2.1 розглядається вплив політичних сил з євроскептичною позицією на внутрішньополітичні процеси у Словаччині. Підрозділ 2.2 аналізує специфіку використання євроскептичної риторики владою Угорщини для консолідації політичного режиму. У підрозділі 2.3 досліджується поєднання євроінтеграційного курсу з опозицією до ініціатив ЄС у Польщі, що проявляється через конфлікти з європейськими інституціями. Підрозділ 2.4 присвячено інтеграційним сумнівам Румунії, зумовленим внутрішньо-економічними труднощами та кризами довіри до національних і європейських політичних еліт.

У третьому розділі «Проблемні аспекти євроскептицизму у країнах Центральної Європи та шляхи їх вирішення» розкрито ключові виклики, породжені поширенням євроскептичних настроїв. У підпункті 3.1 визначено основні чинники зростання популярності євроскептицизму в Європі, включно з кризами довіри до інституцій, інформаційними впливами та політизацією безпекових питань. У підпункті 3.2 досліджено вплив євроскептичних тенденцій у країнах Центральної Європи на Україну, зокрема у контексті безпекової співпраці, санкційної політики, інтеграційних процесів та регіональної стабільності. У підпункті 3.3 розглянуто можливі заходи, спрямовані на можливості попередження подальшого зростання євроскептицизму, включно з посиленням демократичних інститутів, удосконаленням комунікаційної політики ЄС та розвитком міждержавного діалогу.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЄВРОСКЕПТИЗМУ ТА НАПРЯМКИ ЙОГО РОЗВИТКУ

1.1. Поняття та типи євроскептицизму

Євроскептицизм (англ. euroscepticism) є однією з форм організованої опозиції до діяльності Європейського Союзу. Його прихильники (євроскептики) зосереджують свою увагу на ідеях, оцінках і практичних діях, спрямованих на висловлення сумнівів, критики, неприйняття або повної зневіри як до Європейського Союзу в цілому, так і до окремих напрямів його політики чи діяльності конкретних інститутів [66, с. 43].

Хоча сам термін з'явився порівняно недавно, дискусії щодо точного часу та місця його першої появи тривають і досі. Хорватські дослідники Інес Керсан-Шкабіч та Данієл Томіч вважають, що витоки поняття лежать у політичному дискурсі британської Консервативної партії вже на початку 1950-х років, коли вона рекомендувала Великій Британії триматися осторонь європейської інтеграції, а згодом – зайняти негативну позицію під час референдуму 1975 року щодо членства в ЄЕС. Британські вчені Роберт Хармсен і Менно Спірінг разом із норвежцем Саймоном Ашудом вказують на червень 1986 року та статтю в газеті *The Times*, де термін уперше вжився для характеристики британської позиції проти французько-німецького домінування в Співтоваристві. Французька дослідниця Агнес Александра-Кольєр пов'язує появу терміну з відомою промовою Маргарет Тетчер у бельгійському місті Брюгге у 1988 році. Кріс Флуд датує перше зафіксоване вживання 1991 роком у Британському національному корпусі, тоді як Гарі Маркс і Лісбет Хюг вважають, що термін уперше з'явився лише в грудні 1992 року в журналі «*The Economist*» у контексті критичних настроїв німецького суспільства [75, с. 9].

Незалежно від розбіжностей у датуванні, усі дослідники визнають публіцистичне походження терміна. Проте вже з кінця 1990-х – початку 2000-х

років завдяки інтенсивній увазі науковців він остаточно перейшов у сферу академічного аналізу. Сьогодні більшість фахівців з європейських студій погоджуються, що «євро» в цьому слові позначає Європейський Союз, а «скептицизм» – будь-яку форму сумніву чи критики. Відповідно, будь-які вагання держави-члена щодо європейських інститутів чи політики вже можуть розглядатися як прояв євроскептицизму [75, с. 9]. Український дослідник Омелян Тарнавський також не виключає можливості вживання терміна ще в 1950-ті роки, однак наголошує на потребі додаткових архівних досліджень.

Найвпливовіша типологія – П. Таггарт і А. Щербак, яка розділяє євроскептицизм на дві основні категорії: «твердий» («hard Euroscepticism») та «м'який» («soft Euroscepticism»). Ця модель, що базується на аналізі партійних програм і дискурсів у понад 20 країнах, стала стандартом для вивчення партійного євроскептицизму, особливо в контексті розширення ЄС на схід. Вона дозволяє не лише класифікувати позиції, але й пояснювати їх еволюцію під впливом криз [102].

Таблиця 1.1.

Приклади партій/країн (станом на 2025 р.)

Тип	Характеристика	Приклади партій/країн (станом на 2025 р.)
Твердий (hard)	Принципове заперечення інтеграції на основі договорів ЄС; вимога виходу країни з Союзу або радикальної реформи, що фактично руйнує наднаціональні структури. Часто поєднується з антиглобалістськими, націоналістичними чи популістськими наративами. Цей тип рідко домінує в урядах, але набирає сили під час криз	Франція: Rassemblement National (Маріон Марешел, частково пом'якшена після 2022–2024, але з вимогами «Frexit» у риторичі); Німеччина: AfD (з 2017, анти-Євро, анти-міграція; 15% у 2024); Греція: Greek Solution (з 2019, проти «євродиктатури», 10% у 2024);

М'який (soft)	Не заперечує членство в ЄС, але критикує окремі політики, інститути чи траєкторію інтеграції (наприклад, надмірну централізацію). Підтримує реформи для «більш суверенного» ЄС, часто називаючи себе «єврореалістами». Цей тип домінує в урядах ЦСЄ, де скептицизм слугує інструментом для захисту національних інтересів.	Угорщина: Fidesz (Віктор Орбан, з 2010, блокує рішення щодо України 2022–2025, але отримує ЄС-фонди; «disguised hard» за Havlík & Hloušek, 2025); Польща: PiS (2015–2023, критика «Брюссельської еліти», реформи судів; після 2023 – опозиція з 28% підтримки)
----------------------	--	--

Джерело: розроблено автором.

Окрім класичної дихотомії Таггарта-Щербака, що розділяє євроскептицизм на твердий і м'який, існує низка багатосарових моделей, які враховують континуум позицій щодо європейської інтеграції. Ці типології особливо корисні для аналізу не лише партійних програм, але й суспільних настроїв, медійного дискурсу та еволюції скептицизму під впливом криз (фінансова 2008 року, міграційна 2015 року, пандемія COVID-19 2020–2022 років, війна в Україні з 2022 року). Вони дозволяють диференціювати мотивацію (ідеологічну чи стратегічну), об'єкти критики (інститути, політики чи ідентичність) та динаміку змін. У Центрально-Східній Європі (ЦСЄ) такі моделі пояснюють перехід від твердого скептицизму (до вступу в ЄС) до м'якого чи єврореалізму після 2004–2007 років, де партії типу «Фідес» (Fidesz) чи «Право і справедливість» (Prawo i Sprawiedliwość PiS) використовують критику для мобілізації електорату, зберігаючи економічні вигоди членства. Після виборів до Європарламенту 2024 року, де євроскептики набрали 20–25 % місць, ці типології набули особливої актуальності для прогнозування реформ ЄС (посилення субсидіарності) [3].

Кріс Флуд запропонував континуум із шести позицій як шкалу від радикальної опозиції до ентузіазму, базовану на трьох критеріях: принципи

інтеграції (rejecting – умовна – компромісна), практика ЄС та його майбутнє. Європротівники (EU-rejectionists) повністю заперечують ЄС як проєкт і вимагають виходу чи руйнування інститутів (німецька AfD «Альтернатива для Німеччини»). Ревізіоністи (EU-revisionists) підтримують умовно, але з радикальними змінами (угорська Fidesz, польська PiS до 2023 року). Мінімалісти (EU-minimalists) підтримують статус-кво без поглиблення інтеграції (чеська ODS «Громадянська демократична партія»). Градуалісти (EU-gradualists) допускають повільну інтеграцію з обережними реформами (польська PiS до 2023 року). Реформісти (EU-reformists) підтримують із помірними реформами для ефективності (чеська ANO «Акція незадоволених громадян»). Максималісти (EU-maximalists) виступають за повний федералізм («Європейська партія зелених»)[56]. Модель Флуда гнучка: у 2024–2025 роках багато soft-партій зсунулися до ревізіоністів через енергетичну та міграційну кризи.

Петр Копецький і Кас Мюдде розробили двовимірну модель, базовану на теорії Істона- (diffuse загальна підтримка/ specific- конкретна підтримка)[77]. Євроентузіасти підтримують і ідею, і практику ЄС (польська PO «Громадянська платформа»). Європрагматики підтримують ідею, але скептичні до практики (домінують у ЦСЄ: Fidesz, PiS; 20–30 % підтримки 2024 року). Євроскептики скептичні до ідеї, але оптимістичні до практики. Європротівники (Eurorejects) проти обох (hard Euroscepticism). У ЦСЄ переважають европрагматики – близько 60 % партій використовують цю позицію як стратегію проти федералізму.

Сорен Ріісхой виділив вісім типів залежно від джерела скептицизму [94]:

- identity-based (національна ідентичність),
- cleavage-based (класові розколи),
- policy-based (конкретні політики),
- institutionally-based (антиінституційний),
- national interest-based (захист інтересів),
- experience-based (посткомуністичний досвід),

- party-based (партійна ідеологія),
- atlantic-based (про-НАТО, анти-ЄС).

У 2024 році ця типологія найкраще пояснює гібридність у ЦСЄ (поєднання experience-based та national interest-based) .

За суб'єктами

- Партійний: Виражають політичні сили
- Суспільний: Референдуми
- Громадянський: Громадські рухи, аналітичні центри, медіа

Пол Таггарт у своїх дослідженнях євроскептицизму виділяв два основні суб'єкти: партійний та суспільний рівні. Партійний рівень охоплює позиції політичних сил, їхні програми та стратегії щодо інтеграції в ЄС, тоді як суспільний рівень зосереджується на громадській думці та результатах референдумів, що відображають підтримку або опір євроінтеграції в ширшому суспільстві. Такий поділ дозволяв аналізувати, як політичні партії та населення взаємодіють у процесах формування євроскептичних настроїв [101].

Кшиштоф Зуба звернув увагу на те, що поділ лише на партійний та суспільний рівні є недостатнім для повного розуміння динаміки євроскептицизму. Він запропонував додатковий громадянський рівень, який включає діяльність громадських рухів, аналітичних центрів і медіа, що формують ідеї та наративи, здатні мобілізувати громадськість або впливати на партійні рішення. Таким чином, модель Зуби дозволяє комплексно досліджувати євроскептицизм як явище, що проявляється одночасно на партійному, суспільному та громадянському рівнях [121].

Проведений аналіз засвідчує, що євроскептицизм є складним і багатовимірним політичним феноменом, який поєднує як ідейну опозицію до інтеграційного проєкту, так і прагматичну критику окремих політик чи інститутів ЄС. Попри дискусії щодо часу появи терміна, дослідники одностайні в тому, що він виник у публіцистичному дискурсі Великої Британії та поступово трансформувався у стійку категорію наукового аналізу з кінця 1990-

х років. Сьогодні євроскептицизм розглядається як будь-яке вираження сумніву щодо функціонування Союзу, його напрямів розвитку чи наднаціональної природи.

Розмаїття підходів до типологізації демонструє, що явище не може бути зведене до простої дихотомії. Хоча класична модель П. Таггарта та А. Щербака залишається ключовою для опису «твердих» і «м'яких» форм, сучасні реалії потребують ширших класифікацій. Моделі К. Флуда, П. Копецького й К. Мюдде, С. Ріісхоя та К. Зуби дозволяють врахувати ідеологічні мотивації, інституційні орієнтації, вплив криз, національну ідентичність, досвід посткомунізму та стратегічні інтереси держав. Вони також роблять можливим аналіз еволюції політичних сил – від радикального заперечення інтеграції до єврореалізму, що домінує у Центрально-Східній Європі у 2010–2020-х роках.

Порівняння різних типологій підтверджує, що євроскептицизм не є однорідним явищем, а охоплює широкий спектр позицій, які змінюються під впливом економічних, політичних та безпекових криз, а також внутрішніх трансформацій партій. У результаті формується багаторівнева структура скептицизму – від партійного та суспільного до громадянського – що робить його важливим інструментом мобілізації та впливу на політику ЄС.

Таким чином, розуміння поняття та типів євроскептицизму є необхідною передумовою для подальшого дослідження його проявів у державах-членах та кандидатах, а також для аналізу того, як скептичні наративи впливають на європейську інтеграцію в умовах сучасних викликів.

1.2. Передумови формування євроскептицизму у Європі

У розвитку Європейського Союзу на початку XXI століття чітко виділяються два ключові тренди, які стали маркерами його еволюції як інтеграційного об'єднання національних держав: це посилення інтересу до історичного минулого з його переосмисленням у контексті сучасних викликів, а також зростання попиту на нові політичні орієнтири через глибоке

розчарування в традиційних партіях мейнстріму та їхній політиці [34, с. 41]. Ці тенденції не є ізольованими, а тісно переплітаються з соціальними, економічними та геополітичними процесами, створюючи ґрунт для поширення євроскептицизму як політичного й суспільного феномену.

Історична пам'ять відіграє вирішальну роль у формуванні євроскептицизму майже в усіх країнах ЄС. Її посилення в сучасному суспільстві пов'язане з втратою впевненості в майбутньому, стабільності та чітких перспектив, що призводить до зростання інтересу до минулого. Це, у свою чергу, сприяє активізації політики пам'яті – процесу управління історичною свідомістю з метою досягнення політичних цілей на рівні держав, наднаціональних структур чи окремих груп. Політика пам'яті стає інструментом боротьби за владу, а історична пам'ять – ресурсом для євроскептиків, які використовують її для розширення впливу. Держави проводять таку політику, акцентуючи на національних цінностях, унікальності минулого та його значущості для сьогодення.

Навіть в умовах глобалізації та цілеспрямованих зусиль ЄС щодо трансформації національної пам'яті в загальноєвропейську культуру, національна ідентичність залишається пріоритетом для громадян. Криза загальноєвропейської ідентичності, пов'язана з невдачами у формуванні єдиної культури пам'яті, свідчить про те, що національна гордість і підтримка національної історичної пам'яті негативно впливають на підтримку інтеграції. Це створює тісний взаємозв'язок між соціокультурним феноменом історичної пам'яті та політичним явищем євроскептицизму.

Євроскептицизм як ідеологія та практика передбачає цілеспрямоване використання минулого для формування негативного сприйняття ЄС. Євроскептики виступають проти створення загальноєвропейської культури пам'яті, наголошуючи на винятковій ролі національної пам'яті як ефективного інструменту в боротьбі за владу. Історична пам'ять є ядром суспільної ідентичності, тому успіх проекту «Єдина Європа» залежить від наявності спільної європейської історії [16, с. 72]. Природа історичної пам'яті дозволяє її

актуалізувати відповідно до поточної політичної повістки, що призводить до змін у суспільній свідомості. Пам'ять визначає соціальну та політичну поведінку, слугуючи основою для самоідентифікації індивідів, груп і націй, де минуле часто важливіше за сьогодні [22, с. 84].

Функції історичної пам'яті – вплив на суспільну свідомість, формування оцінок минулого та опосередкований вплив на політичні процеси – роблять її потужним інструментом. Боротьба за владу перетворюється на суперництво версій пам'яті та символів. Формування пам'яті включає процеси забуття, інтерпретації та актуалізації минулого в контексті сучасних проблем. Деякі дослідники визначають її як систему комунікації акторів щодо політичного використання минулого та інструмент макрополітичної ідентичності [18, с. 93].

Політика пам'яті інституалізується через створення спеціальних структур, таких як Інститути національної пам'яті, які вбудовуються в правове поле на національному та наднаціональному рівнях. У 1990-ті роки ЄС визначив загальноєвропейську культуру пам'яті як сприйняття спільності історичного процесу. Однак реалізація зіткнулася з труднощами: культура пам'яті складається з індивідуальної, колективної, національної, регіональної та наднаціональної компонентів, що вимагає вироблення єдиного наративу.

Реалізація політики пам'яті в ЄС поділяється на два етапи: 1990–2004 роки (становлення) та з 2005 року (коригування). Політика передбачала репрезентацію минулого для позитивної ідентичності, забезпечення єдності через протистояння «чужому» та пропаганду універсальної культури під гаслом подолання націоналізму через демократію та інтеграцію [34, с. 27].

Розширення 2004 року за рахунок країн колишнього соцтабору стало переломним, викликавши «конфлікт пам'яті». Культура пам'яті Центральної та Східної Європи базувалася на націоналізмі та концепті жертвності – подвійної жертви нацизму та комунізму. Ці країни відмовилися повністю приймати західний наратив Голокосту, вимагаючи визнання власного досвіду тоталітаризму.

Нові держави-члени Європейського Союзу почали активно просувати власні інтерпретації минулого, прагнучи вплинути на формування спільної європейської культури пам'яті. Невдача з ухваленням Конституції ЄС у 2005 році змусила європейські інституції змінити підхід: перейти до інклюзивного діалогу, формувати атмосферу взаємної поваги та шукати компроміс щодо питання «катів і жертв». У 2009 році Європарламент розширив традиційну оцінку Голокосту, включивши до неї засудження радянського тоталітаризму, а в 2019 році ухвалив резолюцію «Про вплив історичної пам'яті на майбутнє Європи», де прирівнював нацистський і комуністичний режими [52].

З метою подолання ідеологічної напруги ЄС впровадив програму «Європа для громадян» (у циклах 2006–2013 і 2014–2020), побудовану на напрацюваннях дослідження «Європейська історична пам'ять: політика, проблеми, перспективи». Та все ж історична пам'ять перетворилася на поле гострих суперечностей: західноатлантична, німецька й східно-центральноєвропейська моделі пам'яті вступили у конкуренцію одна з одною [16, с. 39]. Ця подвійність – одночасна здатність об'єднувати та роз'єднувати – спричинила кризу ідентичності в межах ЄС, підірвала почуття солідарності, що стало особливо очевидно під час міграційної кризи 2015–2016 років та періоду пандемії 2020–2021 років. Нерозв'язаність цієї суперечності відкрила простір для посилення євроскептичних наративів, спрямованих проти формування спільної європейської пам'яті.

Євроскептичні настрої формувалися не тільки на основі історичних суперечок: вирішальну роль відіграли також економічні, соціальні та геополітичні чинники. Фінансова криза 2008–2012 років, боргові проблеми Греції й Іспанії, а також нерівномірні вигоди від функціонування єврозони спричинили наростання невдоволення в периферійних державах. Міграційна криза 2015 року, під час якої Європа прийняла понад один мільйон біженців, різко активізувала антиіммігрантські настрої та зміцнила позиції правопопулістських сил [113]. Вихід Великої Британії з ЄС у 2016 році став поворотним моментом: Brexit показав, що страх перед втратою суверенітету та

економічна невпевненість здатні довести державу до рішення про вихід зі Союзу.

Пам'ять про минуле поступово трансформувалася з інструмента космополітичної інтеграції в механізм продукування суперечностей, що загострюються через спроби нав'язати «правильну» версію історії. У багатьох випадках вона почала не об'єднувати, а роз'єднувати ЄС. Практичний досвід формування загальноєвропейської культури пам'яті продемонстрував її амбівалентний характер: з одного боку, вона може ефективно працювати як інструмент інтеграції, а з іншого – містить значний конфліктний потенціал. Руйнування спільної концепції пам'яті та поява альтернативного проекту стали причиною глибокої кризи європейської ідентичності та ослаблення солідарності, брак якої проявився у період міграційної кризи 2015–2016 років і пандемічних викликів 2020–2021 років. Подолання цієї кризи вимагає розроблення нових засад конструювання минулого та створення оновленої моделі європейської політики пам'яті, де пам'яттєві наративи груп, регіонів і держав можуть співіснувати в ширшому історичному контексті ЄС. Відсутність прогресу у цьому напрямі лише посилює сприйнятливність громадян до гасел євроскептиків, які активно виступають проти єдиної загальноєвропейської пам'яттєвої рамки [59, с. 38].

Євроскептицизм утвердився як один із ключових трендів розвитку Європейського Союзу у XXI столітті. Це явище є багатогранним і складним, його дослідження активно розвивається у різних інтелектуальних традиціях і дисциплінах – від політичної науки до соціології та гуманітаристики. Теоретичні моделі, запропоновані П. Таггартом та А. Щербаком, стали основою для подальших концептуалізацій у працях західних учених і дослідників із пострадянського регіону [100]. Проте, незважаючи на широку наукову базу, євроскептицизм і далі лишається неоднозначно витлумаченим феноменом. Найскладнішими та найбільш дискусійними залишаються питання про його сутність, природу та чинники, що зумовлюють його поширення.

Аналіз представлених концепцій та історичного контексту засвідчує, що взаємозв'язок між історичною пам'яттю та євроскептицизмом є одним із ключових чинників, що визначають політичну динаміку Європейського Союзу початку XXI століття. Посилення інтересу до історичного минулого, криза довіри до традиційних політичних сил та зростання потреби у нових ціннісних орієнтирах створили підґрунтя для активізації сил, що критично сприймають європейську інтеграцію. У цих умовах історична пам'ять стала не лише культурним ресурсом, а й потужним інструментом політичної мобілізації.

Тож узагальнюючи, можна стверджувати, що історична пам'ять стала однією з визначальних передумов формування сучасного євроскептицизму в Європейському Союзі. На початку XXI століття саме вона значною мірою визначає політичні орієнтири, суспільні настрої та сприйняття європейської інтеграції в країнах-членах. Посилення інтересу до минулого, характерне для європейських суспільств, є не просто інтелектуальним трендом – воно відображає кризу довіри, невпевненість у майбутньому та потребу у стабільних і зрозумілих ціннісних орієнтирах. Саме в таких умовах історична пам'ять стає інструментом політичної мобілізації та способом впливу на громадську думку, який активно використовують євроскептичні сили.

1.3. Джерела та дослідження євроскептицизму

Історіографія євроскептицизму як наукового напрямку сформувалася поступово, проходячи кілька ключових етапів розвитку, які відображають політичні трансформації всередині Європейського Союзу та зміни у глобальному середовищі. Дослідження цього феномена стало особливо інтенсивним на тлі розширень ЄС, економічних криз та геополітичних викликів останніх років.

Перші роботи були спрямовані насамперед на визначення поняття «євроскептицизм» і типологізацію ставлення політичних акторів до європейської інтеграції. Найпотужніші дослідницькі школи виникли у Великій

Британії та Франції – двох країнах, де питання національного суверенітету та демократичного контролю над інституціями ЄС традиційно породжували широкі дискусії.

Ключову роль у цьому періоді відіграли:

- П. Таггарт і А. Щербак, які запропонували класичну дихотомію «м'якого» та «твердого» євроскептицизму. Вони наголошували, що політичні партії можуть виступати проти «конкретних політик ЄС» (soft) або проти «самої ідеї інтеграції» (hard) [102].

- К. Флуд, Б. Бенуа та М. Ньюмен, які аналізували євроскептицизм у контексті політичного дискурсу й партійних програм, зосереджуючись на Великій Британії (передусім UKIP) та Франції (Rassemblement National) [56].

Дослідження цього етапу були переважно теоретичними, спрямованими на уточнення понятійного апарату та створення аналітичних моделей для вивчення явища в майбутньому.

Після вступу до ЄС десяти країн Центрально-Східної Європи у 2004 р. академічна дискусія змістилася у бік аналізу посткомуністичних суспільств та специфіки їхнього сприйняття європейської інтеграції.

У цей період з'явилися нові напрями досліджень:

- вплив комуністичного минулого на довіру до наднаціональних інституцій;
- співвідношення національної та європейської ідентичностей у нових членах ЄС;
- роль популістських та консервативних партій у формуванні антиєвропейського дискурсу.

Важливий внесок зробили:

- П. Копецький і К. Мюдде, які вивчали особливості «партійного євроскептицизму» в нових демократіях [77];
- С. Рісхой, що аналізував розрив між елітами та громадською думкою у ставленні до ЄС [94];

- О. Тарнавський, один із перших українських дослідників, який системно вивчав євроскептицизм у Європі та його вплив на політику країн-членів[24];

Цей етап важливий тим, що євроскептицизм почали розглядати не лише як явище західноєвропейської політики, а як складову ширшої трансформації всієї Європи.

Після фінансової кризи 2008–2009 років євроскептицизм став масовим політичним феноменом. У багатьох країнах зросла підтримка радикальних партій, які використовували теми економічної нестабільності та міграції.

Цей період характеризується появою ґрунтовних порівняльних проєктів:

В першу чергу, це серія робіт «Протистояти Європі?» (Opposing Europe?) під редакцією А. Щербяка та П. Таггарта систематизувала дослідження партійного євроскептицизму у понад двадцяти країнах [102]. Автори проаналізували програми, риторику та стратегії партій, що дозволило виділити різні типи скептицизму – від радикального заперечення інтеграції до поміркованої критики окремих політик ЄС. Ця серія стала однією з перших спроб узгодити наявні дані та створити порівняльну базу для подальших досліджень.

Крім того, у праці С. Леконт «Розуміння євроскептицизму» (Understanding Euroscepticism) представлено комплексний аналіз історичних, ідеологічних та соціологічних чинників євроскептицизму. Леконт розглядає, як минулі події, культурні традиції та політичні ідеології впливають на сприйняття ЄС у різних країнах, а також пояснює механізми формування скептичних настроїв у суспільствах та політичних партіях[82].

Також, дослідження С. Ашервуд та Н. Стартін «Євроскептицизм як стійке явище» (Euroscepticism as a Persistent Phenomenon) (2013) демонструє, як після економічної кризи 2008 року євроскептичні партії змогли підвищити свій вплив: багато з них, що раніше вважалися маргінальними, перетворилися на значущих політичних акторів у національних політичних системах. Автори аналізують зміни у виборчих стратегічних підходах цих партій, а також вплив економічних та соціальних криз на їхню популярність серед електорату[114].

На цьому етапі євроскептицизм перестає бути периферійною темою й стає одним із ключових фокусів європейської політичної науки.

Референдум у Великій Британії у 2016 р. та подальший «Brexit» стали водорозділом. Науковці почали розглядати євроскептицизм не просто як позицію щодо інтеграції, а як симптом глибшої кризи:

- кризи довіри до інституцій;
- інформаційної вразливості;
- зростання гібридних загроз;
- поширення зовнішнього впливу, насамперед з боку Росії.

Після 2022 року, коли Росія здійснила повномасштабне вторгнення в Україну, інтерес до теми євроскептицизму зріс ще більше. Дослідники почали аналізувати:

- як війна змінила ставлення громадян ЦСЄ до ЄС та НАТО;
- яким чином проросійські наративи взаємодіють з євроскептичними дискурсами;
- як неліберальні режими використовують євроскептицизм як інструмент політичної мобілізації.

Попри наявність значної кількості наукових робіт з теми євроскептицизму, в історіографії досі зберігаються певні прогалини, які потребують додаткового вивчення. По-перше, відсутні комплексні порівняльні дослідження, що розглядають вплив історичної пам'яті та минулого на формування євроскептичних наративів у посткомуністичних країнах ЄС. Такий аспект важливий для розуміння того, як історичні травми та політична спадщина впливають на сучасні настрої щодо європейської інтеграції. По-друге, бракує системного аналізу трансформації євроскептицизму після 2022 року, зокрема ролі війни в Україні, яка суттєво вплинула на політичну та суспільну динаміку у країнах Центрально-Східної Європи. По-третє, недостатньо досліджено вплив нових безпекових загроз, таких як гібридні операції та дезінформація, на ставлення громадян до ЄС і формування їхньої політичної позиції. Саме ці невирішені питання визначають актуальність і наукову новизну даного

дослідження, оскільки воно спрямоване на заповнення зазначених прогалін та створення більш комплексного і сучасного уявлення про євроскептицизм у сучасних умовах

Історіографічний огляд засвідчує, що феномен євроскептицизму поступово еволюціонував від маргінальної теми політичного дискурсу до одного з ключових напрямів європейських студій. Наукові підходи до його аналізу змінювалися відповідно до політичних реалій: від ранніх концептуалізацій і типологій 1990–2000-х років, коли дослідники зосереджувалися переважно на країнах Західної Європи, до розширення фокусу на нові члени ЄС після 2004 року, а також появи міждисциплінарних компаративних робіт у 2010-х роках.

Попри значний обсяг наукових праць, залишається низка нерозроблених аспектів – зокрема, комплексне порівняння ролі історичної пам'яті в посткомуністичних країнах-членах ЄС та аналіз трансформації євроскептичних настроїв у Центрально-Східній Європі після початку російсько-української війни. Саме існування таких лакун засвідчує актуальність і необхідність подальшого дослідження теми, визначаючи наукову новизну цієї роботи.

Підсумовуючи вищенаведені факти, Розділ 1 показує, що євроскептицизм є багатограним, динамічним та історично зумовленим феноменом, який охоплює як ідейну опозицію до європейської інтеграції, так і прагматичну чи ситуативну критику окремих рішень Європейського Союзу. Сучасне розуміння євроскептицизму охоплює широкий спектр позицій – від радикального заперечення ЄС до поміркованих форм критики, спрямованих на корекцію політик чи збереження національного суверенітету.

Узагальнення типологій доводить, що просте протиставлення «твердого» та «м'якого» євроскептицизму є недостатнім для повного охоплення складності політичних позицій. Моделі П. Таггарта та А. Щербака, К. Флуда, П. Копецького й К. Мюдде, С. Ріісхоя та К. Зуби демонструють різні підходи до систематизації скептичних наративів за ідейними, інституційними, соціокультурними та стратегічними критеріями. У результаті формується поліструктурна картина, у якій євроскептицизм може виражатися на рівні

партій, громадянського суспільства, медійного дискурсу або електоральної поведінки.

Передумови формування євроскептицизму свідчать, що цей феномен має глибокий соціокультурний та історичний вимір. Національна пам'ять, політика ідентичності та інструменталізація історії стали одним із ключових джерел скептичних настроїв. Країни ЄС, навіть у процесі інтенсивної інтеграції, зберігають пріоритет національної історичної нарації, що посилює спротив створенню спільної європейської культури пам'яті. Історичні образи, інтерпретації минулого та політика пам'яті активно використовуються партіями та рухами для мобілізації прихильників і формування критичного ставлення до ЄС, зокрема в умовах сучасних криз – економічної, міграційної, енергетичної та безпекової.

Таким чином, євроскептицизм виникає та розвивається на перетині інституційних, ідеологічних і соціокультурних чинників. Він є не лише реакцією на конкретні рішення Брюсселя, але й відображенням глибших структурних процесів – трансформації політичних систем, переосмислення ідентичностей та зростання запиту на альтернативні моделі розвитку.

РОЗДІЛ 2.

ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ ЄВРОСКЕПТИЦИЗМУ НА ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ В КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ

2.1. Вплив політичних сил з євроскептичною позицією у Словаччині

Після розпаду Чехословаччини в 1993 році Словаччина обрала шлях приєднання до західних структур – НАТО та ЄС. Європейський Союз розглядався як гарант стабільності, процвітання та політичної зрілості. Володимир Мечіар, прем'єр-міністр Словаччини в 1990-х роках, став символом першої хвилі євроскептицизму в країні. Його політика в середині 1990-х років значною мірою ізолювала Словаччину від основних процесів європейської інтеграції. У той час як інші країни Центральної та Східної Європи активно проводили реформи для приведення у відповідність до стандартів ЄС і НАТО. Словаччина під керівництвом Мечіара була відома своїм дещо авторитарним стилем управління, політичною нестабільністю, порушеннями верховенства права та обмеженнями свободи ЗМІ. 1990-ті роки були десятиліттям перетворень для країн Центральної та Східної Європи (ЦСЄ), які переходили від комуністичних режимів до демократичного врядування та ринкової економіки. Однією з ключових стратегічних цілей для цих країн була інтеграція до Європейського Союзу (ЄС), яку вони розглядали як шлях до політичної стабільності, економічної модернізації та безпеки [68].

Через політичний курс Мечіара Словаччина була фактично виключена з першої хвилі розширення НАТО в 1999 році і ризикувала бути відстороненою від процесу вступу до ЄС. Саме в цей період виник «дефіцит демократії», який посилив міжнародну ізоляцію країни. У 1997 року щодо заявки Словаччини на членство в ЄС Європейська комісія заявила, що Словаччина не відповідає політичним критеріям, встановленим Європейською радою в Копенгагені в 1993 році. Комісія зазначила такі проблеми, як нестабільність інститутів, що

гарантують демократію, недоліки у функціонуванні демократії та занепокоєння щодо верховенства права [30].

Лише після поразки Мечіара на виборах 1998 року і приходу до влади реформаторського уряду Мікулаша Дзурінда Словаччина змогла змінити курс, відновити довіру своїх європейських партнерів і завершити переговори про вступ до ЄС. Лише з приходом реформаторських урядів у другій половині 1990-х років Словаччина реабілітувалася в очах Брюсселя і знову стала кандидатом на членство. На основі аналізу Хезер Граббе та Кірсті Хьюз у праці «Розширення ЄС на схід» вибори 1998 року в Словаччині стали фундаментальним поворотним моментом у відносинах країни з Європейським Союзом. Під керівництвом прем'єр-міністра Мікулаша Дзурінда Словаччина провела комплексну переорієнтацію своїх внутрішньополітичних і зовнішньополітичних пріоритетів, щоб відповідати політичним критеріям членства в ЄС, з якого вона була виключена за часів Мечіара.

У такій ситуації вагомим чинником, що визначав динаміку інтеграції Словаччини до Європейського Союзу, став існуючий розподіл політичних сил у країні, формування яких відбувалося під впливом низки специфічних історичних та внутрішніх факторів. Передусім йдеться про слабкість словацького громадянського суспільства та політичної еліти, що була наслідком тривалого перебування етнічних словацьких земель у складі Угорського королівства та Чехословаччини, а також обмеженої участі словаків у державному управлінні цих утворень [25, с. 78]. Другою важливою особливістю стала відсутність у Словаччині етапу поступової лібералізації політичної системи, що призвело до винятково значної ролі громадських рухів та ініціатив у політичному процесі. Саме такі сили, як «Суспільство проти насилля» (СПН), «Християнсько-демократичний рух» (ХДР) та «Рух за демократичну Словаччину» (РЗДС), визначали рамки політичної активності та задавали напрям розвитку політичного поля. Третьою рисою початкового періоду незалежності стало домінування РЗДС, який вступав у політичні союзи

зі Словацькою національною партією (СНП) та намагався реалізувати курс, спрямований на посилення національної відособленості.

Політична система новоствореної держави формувалася у два відносно чіткі етапи. Перший етап – становлення багатопартійної системи (1993–1998 рр.) – характеризувався суттєвими дефіцитами демократичних інститутів, широким використанням націонал-популістських підходів, відсутністю чітко структурованих партійних платформ та домінуванням неліберальних методів управління. Другий етап – перехід до ліберально-демократичної політичної моделі (1998–2004 рр.) – був позначений консолідацією демократичних і ліберально налаштованих сил, активним розвитком громадянського суспільства та утвердженням політичних партій із стабільною програмною основою, що забезпечило більш передбачуваний та інституційно впорядкований політичний процес.

Загалом, питання європейської інтеграції та євроскептицизму в Словаччині має складну та багатогранну історію, що відображає як внутрішні перетворення країни, так і динаміку європейських процесів. Вступ Словаччини до Європейського Союзу 1 травня 2004 року став історичним моментом для країни, закріпивши її прагнення до демократичного розвитку, економічної модернізації та інтеграції в західний світ у сфері безпеки. 92,46% словацьких виборців проголосували за членство в ЄС, лише 6,20% висловилися проти. Явка виборців за два дні голосування склала 52,1%, що лише трохи перевищило мінімальний необхідний рівень у 50% [69]. Аналізуючи ці дані, можна сказати, що на тлі низької мобілізації виборців спостерігався високий рівень підтримки. Це типова проблема для посткомуністичних демократій, де демократична культура участі ще тільки формується.

Подальше формування євроскептицизму відбувалося через те, що попри економічне зростання багато словаків відчували, що обіцяний добробут так і не настав. Рівень безробіття залишався високим, особливо у сільських регіонах, а молодь виїжджала за кордон у пошуках кращих можливостей. Це спричинило зростання недовіри до ЄС як гаранта економічного добробуту. Міграційна

криза 2015 року стала важливим чинником, адже пропозиція Європейської комісії розподіляти біженців за квотами зустріла сильний спротив у Словаччині. Політичний дискурс наповнився побоюваннями щодо втрати національної ідентичності та безпеки, а також критикою «диктату Брюсселя» [79].

Проблему біженців можна навіть відокремлювати як одну з вирішальних причину євроскептицизму, і саме на цьому питанні політики часто будують цілі кампанії. Насамперед ідеться про Міграційну кризу 2015 року. Вона була спричинена передусім війною в Сирії. Лише у 2015 році понад 1 мільйон біженців і мігрантів перетнули кордони Європи, головним чином через Східно-Середземноморський та Західно-Балканський маршрути [80].

19 серпня 2015 року уряд Словаччини привернув міжнародну увагу, зокрема ВВС, оголосивши, що прийматиме сирійських біженців лише в тому разі, якщо вони є християнами або атеїстами. Представник Міністерства внутрішніх справ пояснив це тим, що відсутність мечетей у Словаччині ускладнює інтеграцію мусульман, особливо якщо вони будуть незадоволені проживанням у країні [86].

Після терактів у Парижі в листопаді 2015 року уряд Словаччини зайняв ще жорсткішу позицію. Наступного дня після атак прем'єр-міністр Роберт Фіцо провів телевізійну пресконференцію разом із міністром оборони, повторивши твердження, що допуск сотень тисяч «людей, про яких ми нічого не знаємо», становить загрозу безпеці Європи [53]. Він натякнув, що події в Парижі підтверджують його попередні застереження. Фіцо також оголосив, що як табори для біженців, так і іноземні громади на території Словаччини перебуватимуть під наглядом. Говорячи про біженців загалом, він стверджував, що намагатися інтегрувати людину, яка не бажає адаптуватися до словацького суспільства, – марно, ігноруючи той факт, що деякі мусульмани вже успішно інтегрувалися.

Після повернення Роберта Фіцо до влади у 2023 році він розпочав курс поступового віддалення Словаччини від базових цінностей і стандартів

Європейського Союзу. Його уряд демонструє амбівалентне ставлення до ЄС: формально зберігає членство та переваги інтеграції, але на практиці активно просуває антиєвропейську риторичу та зміцнює співпрацю з авторитарними режимами, зокрема з Росією. Фіцо часто використовує антиєвропейську риторичу як інструмент мобілізації внутрішньої підтримки, подаючи ЄС як загрозу національному суверенітету Словаччини. Його політика наголошує на «захисті національних інтересів» від нав'язування зовнішніх норм, особливо у сферах верховенства права та міграційної політики.

У 2022 і 2023 роках Фіцо був гучним критиком Комісії фон дер Ляєн та її зовнішньої та військової політики щодо російського вторгнення в Україну. Він також висловив незгоду з Комісією в питаннях імміграції. Водночас він продовжив аплодувати та підтримувати колишнього кандидата в президенти від своєї партії та єврокомісара Мароша Шефчовича.

Словацький прем'єр-міністр Роберт Фіцо після зустрічі з угорським візаві Віктором Орбаном у Будапешті заявив, що підтримує його «законну» боротьбу проти змін до бюджету Європейського Союзу для виділення Україні 50 мільярдів євро допомоги [47].

Сама ж Словаччина вирізняється як одна з найбільш розділених країн Центральної Європи щодо громадської думки про війну в Україні. Наводимо графік, який показує, що попри об'єднання всієї Європи перед спільною загрозою, все ще існують настрої, згідно з якими причиною цієї війни нібито є НАТО та США. На мою думку, це важливо, адже подібні переконання можуть сприяти зростанню євроскептичних настроїв і поширенню відповідної риторичи.

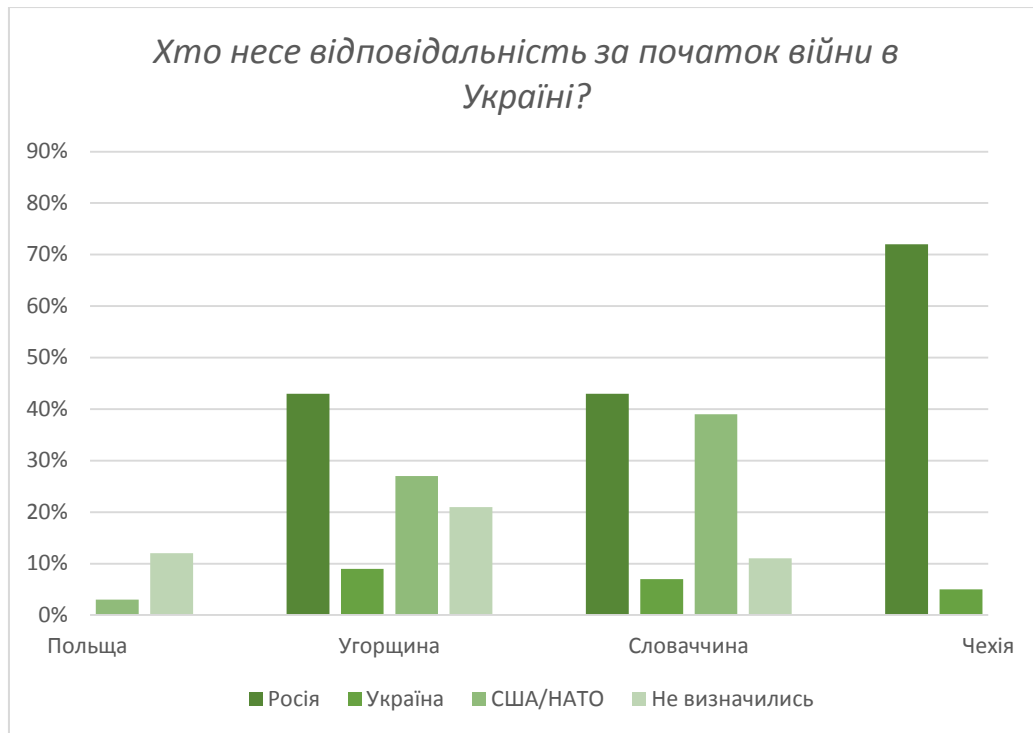

Рисунок 2.1

Хто несе відповідальність за початок війни в Україні? 2022 рік

Джерело [63]

Хоча 43% словаків звинувачують Росію, майже така сама частка – 39% – покладає відповідальність на Захід (США/НАТО). Це робить Словаччину єдиною країною в представлених даних, де рівень антизахідних звинувачень майже сягає рівня антиросійських.

Водночас, якщо розглядати підтримку європейської інтеграції, згідно з опитуванням Eurobarometer, проведеним навесні 2024 року, 48% словаків мають позитивне ставлення до ЄС, тоді як 17% висловлюють негативне. Крім того, 82% респондентів вважають, що членство в ЄС приносить країні переваги. Опитування також показало, що 85% словаків переконані: рішення Європейського Союзу безпосередньо впливають на їхнє повсякденне життя. Цей показник є одним із найвищих серед держав-членів ЄС [46].

Згідно з дослідженням «How are you, Slovakia?» за червень 2024 року, 46,4% словаків підтримують проєвропейську геополітичну орієнтацію – майже вдвічі більше, ніж 25,8% у 2014 році. Водночас частка респондентів, які віддають перевагу «збалансованому» підходу між Заходом і Росією, зменшилася з 50,2% у 2014 році до 39,5% у 2024-му. Попри загалом позитивне

ставлення до ЄС, інтерес до виборів до Європейського парламенту залишається низьким: за даними Eurobarometer, лише 26% словаків виявили зацікавлення європейськими виборами – один із найнижчих показників у ЄС [42].

Підсумовуючи, процес європейської інтеграції Словаччини визначався прагненням до політичної стабільності, економічного розвитку й безпеки, але водночас стикався з викликами, пов'язаними з внутрішніми політичними процесами. Після здобуття незалежності у 1993 році країна бачила своє майбутнє в Європейському Союзі, однак цей шлях не був лінійним. Нинішня ситуація демонструє суперечливість: громадська підтримка членства в ЄС залишається високою – приблизно 82% словаків вважають, що ЄС приносить країні вигоди, – але політичні еліти, зокрема уряд Роберта Фіцо, дедалі активніше застосовують євроскептичну й неліберальну риторику. Вплив євроскептичних ідей особливо відчутний у питаннях зовнішньої політики, правосуддя та міграції. Таким чином, євроскептицизм у Словаччині має складний характер: він виникає як реакція на зовнішні виклики, внутрішні кризи й політичні маніпуляції, але водночас не зміг суттєво підірвати загальний проєвропейський курс країни у суспільній думці.

2.2. Особливості використання євроскептицизму для консолідації влади в Угорщині

Однією з головних особливостей вступу Угорщини до Європейського Союзу стало суттєве зміцнення її зовнішньополітичних позицій. Після звільнення від контролю Москви Будапешт активно включився в переговори з ЄС. Водночас угорська дипломатія, орієнтована на стратегічне завдання якнайшвидшого приєднання до Союзу, погоджувалася майже з усіма вимогами, які висував Брюссель. Значною перешкодою на цьому шляху була також відсутність чітко визначених критеріїв для країн, що прагнули вступити до ЄС. Саме рішення, ухвалені на Копенгагенському саміті, започаткували перехід до нового етапу підготовки Угорщини як країни-кандидата. Спираючись на звіт

Єврокомісії, затверджений у Лісабоні та Единбурзі, керівні інституції ЄС змогли більш чітко визначити засади взаємин з асоційованими державами [45].

Найсуттєвішим кроком став зміст офіційного комюніке ЄС, де вперше було проголошено право асоційованих держав Центральної та Східної Європи на повноправне членство за умови виконання визначених вимог, які згодом отримали назву копенгагенських критеріїв. Відтоді вступ держав регіону до ЄС перетворився на спільну ціль не лише для самих країн-претендентів, а й для Європейського Союзу, що було безпосередньо зафіксовано в положеннях Європейських угод. Копенгагенський саміт став моментом якісного зламу у ставленні ЄС до питання розширення: нова політика ґрунтувалася на оцінці демократичних і ринкових перетворень, які відбулися в державах ЦСЄ. 7 березня 1994 року в Брюсселі розпочалося засідання Ради Асоціації ЄС, під час якого 1 квітня прозвучала пропозиція, адресована країнам-претендентам (у тому числі й Угорщині), подати офіційні заявки на членство. З цього моменту у відносинах ЄС та Угорщини розпочався третій етап – безпосередня підготовка до вступу. Керуючись одностайним рішенням Державних Зборів, угорський уряд 31 березня 1994 року подав офіційне звернення з проханням прийняти Угорську Республіку до Євросоюзу. Протягом усього періоду після підписання Європейської угоди про асоціацію Угорщина послідовно адаптувала національне законодавство до стандартів ЄС.

У 1995 році уряд прийняв Програму правової гармонізації, яка охоплювала галузі, визначені в Європейській угоді про асоціацію. Процес гармонізації отримав новий імпульс після затвердження стратегії країн-асоціатів на засіданні Європейської Ради в Ессені 9–10 грудня 1994 року. На цьому ж саміті було прийнято рішення про створення «Білої книги щодо єдиного ринку». Документ був офіційно затверджений у червні 1995 року на саміті ЄС у Каннах під назвою «Підготовка асоційованих країн Центральної та Східної Європи до інтеграції у внутрішній ринок Європейського Союзу».

15 липня 1997 року Європейська комісія схвалила документ «Порядок денний – 2000» (Agenda 2000), який став одним із ключових політичних текстів

щодо подальшого розвитку інтеграційних процесів та майбутнього розширення ЄС. У цьому стратегічному документі були сформульовані підходи інституцій Євросоюзу до співпраці з країнами-кандидатами та визначені орієнтири діяльності на 2000–2006 роки. Його підготовка здійснювалася у межах так званого пакетного підходу, а структурними елементами стали пропозиції Комісії щодо центральних викликів інтеграції, основних напрямів функціонування ЄС, політики розширення на Схід та формування бюджету [30].

Угорці підтримали членство країни в Європейському Союзі на референдумі 12 квітня 2003 року: 83,8% тих, хто проголосував, сказали «так», тоді як 16,2% були проти. Результат перевищив очікування опитувань, де прогнозувалося 64% голосів «за». Святкування відбулися у великих містах, зокрема у Будапешті, де звучала «Ода радості» та національний гімн ЄС. Але негативним моментом стала низька явка: проголосувало лише 45,6% виборців, тобто понад половина громадян утрималася, ігноруючи заклики прем'єр-міністра Петра Медьєші [44].

Від початку 1990-х років політична траєкторія Угорщини була тісно пов'язана з ширшими процесами європейської інтеграції. На початку 1990-х прем'єр-міністр Йозеф Антал заклав основи повернення Угорщини до Європи. Його уряд рішуче підтримував західні демократичні та економічні моделі, вбачаючи інтеграцію шляхом до безпеки та модернізації після десятиліть комуністичного правління. Цей напрям було посилено за прем'єрства Дюли Горна, чий уряд офіційно подав заявку на членство в ЄС і розпочав структурні реформи, яких вимагали європейські інституції. Переважно проєвропейська орієнтація цього періоду відображала широкий суспільний консенсус про те, що інтеграція принесе стабільність, добробут і міжнародне визнання.

Кінець 1990-х ознаменував зміну тону під час першої каденції Віктора Орбана. Хоча Орбан підтримував вступ до ЄС і визнавав його стратегічні переваги, він почав вибудовувати національно-консервативну ідентичність. Поєднання прагматичного європеїзму з ранньою формою націоналізму стало

передвісником майбутніх трансформацій. Проте країна продовжувала рухатися до членства, і на початку 2000-х років прем'єр Петер Медьєші завершив процес вступу. Його уряд організував широку інформаційну кампанію перед референдумом 2003 року, на якому понад 83% учасників підтримали вступ до ЄС. Цей період став кульмінацією найвищої проєвропейської єдності в історії країни.

Після приєднання до ЄС у 2004 році Ференц Дюрчань прагнув поглибити інтеграцію Угорщини, підтримуючи інституційні реформи ЄС і пропагуючи ліберальний, проєвропейський наратив. Однак внутрішньополітичні кризи – включаючи масові протести та економічні труднощі – послабили довіру до політичних еліт. Хоча євроскептицизм залишався обмеженим, розчарування у внутрішній політиці почало частково переноситися й на європейські інституції. Наступний уряд Гордона Байнаї, сформований під час світової фінансової кризи, залишався проєвропейським, але був змушений проводити жорсткі реформи за підтримки ЄС та МВФ, що також посилювало суспільну напругу.

Переломний момент настав із поверненням Віктора Орбана до влади у 2010 році. Його другий політичний етап кардинально змінив атмосферу в країні. Через конституційні зміни, централізацію влади та наполегливу націоналістичну риторику Орбан часто вступав у конфлікти з Брюсселем. Європейський Союз у риториці його уряду поставав як загроза національному суверенітету, особливо під час міграційної кризи 2015 року. Попри те, що Угорщина продовжувала отримувати значні вигоди від фондів ЄС, євроскептицизм був інституціоналізований і став ключовим елементом політичної ідентичності влади. Таким чином, еволюція підходів угорських прем'єр-міністрів до європейської інтеграції відображає ширшу динаміку трансформації [74].

Євроскептицизм в Угорщині сформувався як складне політичне явище, у якому переплелися історичні образи, національні амбіції, культурні конфлікти та розходження із зовнішньополітичною лінією Європейського Союзу. На відміну від радикальних антиєвропейських рухів, угорська модель не ставить

під сумнів саме членство в ЄС. Натомість вона підриває довіру до європейських інституцій, наполягає на пріоритеті національного суверенітету й системно представляє Євросоюз як силу, що загрожує ідентичності, стабільності та «справжнім» інтересам угорської держави. Саме в такому контексті найяскравіше проявляються чотири ключові аспекти угорського євроскептицизму: національно-історичні наративи, протидія ліберальним цінностям, критика європейської міграційної політики та зовнішньополітичні орієнтири, що відхиляються від загальноєвропейського курсу [65].

Першим важливим виміром є національний наратив, який активно використовує історичні міфи та образи, насамперед пов'язані з Тріанонським договором 1920 року. Втрата значних територій та угорських меншин за кордонами сучасної Угорщини стала основою для політичного дискурсу, у якому ЄС для угорців нерідко постає як структура, нездатна або неохоча захищати інтереси цих меншин [116]. Уряд Віктора Орбана наголошує на «зобов'язанні» Будапешта відстоювати права угорців у Румунії, Сербії, Словаччині чи Україні, що часто породжує дипломатичні напруження, особливо з Бухарестом у питанні автономії Секейського краю. Хоча офіційних територіальних претензій Угорщина не висуває, політична риторика, символи та комеморативні практики відтворюють ідею «Великої Угорщини». У такій інтерпретації європейська інтеграція зображається як проєкт, що нехтує історичною справедливістю та ускладнює захист національних інтересів. Наприклад, у 2022 році Віктор Орбан прийшов на товариський футбольний матч між збірними Угорщини та Греції в Будапешті з шарфом, на якому зображена карта «Великої Угорщини» з частинами сусідніх держав у її складі.

Другим ключовим проявом є рішуча критика міграційної політики ЄС. Із 2015 року саме тема міграції стала центральним елементом політичного дискурсу Фідес. Будапешт заперечує будь-які механізми розподілу біженців і звинувачує Брюссель у спробі витіснити держави-члени з процесу ухвалення рішень щодо безпеки кордонів. Під час міграційної кризи уряд активно створював образ «фортеці Угорщина», яка самотужки захищає Європу від

неконтрольованих потоків мігрантів. У цьому контексті ЄС постає як слабка та наївна структура, нездатна впоратися з глобальними викликами й водночас охоча змусити Угорщину підкорятися колективним рішенням. Саме завдяки міграційній темі уряд успішно мобілізує суспільну підтримку євроскептичного курсу. Виступаючи перед Європейським парламентом у Страсбурзі, в 2015 році Орбан прямо висловився щодо запропонованого плану квот для мігрантів у ЄС, вважаючи, що пропозиція абсурдна, межує з божевіллям. А самі квоти лише приваблять більше людей до Європи. Це стимул для торговців людьми, і вони просто скажуть людям: так, спробуйте перетнути Середземне море будь-якою ціною. Держави-члени повинні захищати власні кордони, на думку угорського прем'єра [90].

Наступним, важливим елементом угорського євроскептицизму є зовнішня політика, що дедалі більше віддаляється від загальної лінії ЄС. Угорщина підтримує особливо тісні відносини з Росією та, у м'якшій формі, Білоруссю. У випадку Росії це виявляється у регулярних контактах між Орбаном і Путіним, енергетичній співпраці та системній критиці санкційної політики ЄС. А щодо Білорусі Угорщина нерідко застосовує більш стриману риторичку та виступає за «прагматичний діалог». Після повномасштабного вторгнення Москви в Україну в лютому 2022 року країни Європейського Союзу вжили заходів для скорочення імпорту російських енергоносіїв, щоб вичерпати військовий бюджет Кремля. Однак Угорщина, Словаччина та Чеська Республіка – три центральноевропейські країни – отримали звільнення від заборони на імпорт російської сирої нафти, що дало їм час зменшити свою залежність від Москви [48].

Хоча Чеська Республіка з того часу поступово відмовилася від російської сирої нафти, Угорщина та Словаччина скористалися цим звільненням для поглиблення своєї залежності. Російська сира нафта становила 86% усіх угорських закупівель сирої нафти у 2024 році, порівняно з 61% до вторгнення. Наразі цього року 92% імпорту сирої нафти до Угорщини було здійснено з Росії [48]. Помітним стало систематичне блокування або затримування рішень

Європейського Союзу щодо санкцій проти Російської Федерації. Насправді ж блокування санкцій має набагато ширший зміст. Воно відображає геополітичне зближення Будапешта з Москвою, що є унікальним серед країн ЄС. Угорські посадовці регулярно повторюють російські наративи щодо війни, критикують військову допомогу Україні та стверджують, що санкції «шкодять Європі більше, ніж Росії». Така риторика не лише посилює внутрішній євроскептицизм, але й підважує європейську солідарність, створюючи прецедент, коли одна держава-член може сповільнювати або фактично саботувати спільну зовнішню політику.

Другим важливим аспектом є ціннісний євроскептицизм, який найяскравіше проявився у конфліктах навколо прав ЛГБТК+. Угорський уряд системно формує наратив про «ліберальний ідеологічний тиск», стверджуючи, що ЄС намагається нав'язати державі чужі моделі сім'ї, освіти та культурних норм. Прийняття так званого «закону про захист дітей» у 2025 році, який обмежує доступ неповнолітніх до інформації про ЛГБТК+, спричинило жорстку реакцію Європейської Комісії та Європарламенту. У відповідь уряд Орбана представив цю критику як замах на угорський суверенітет і традиційну ідентичність. Незважаючи на заборони, 28 червня 2025 року – у день, коли планувався марш ЛГБТ+ десятки тисяч (за організаторами, до 180 000–200 000 учасників; за медіа – понад 100 000) вийшли на вулиці Будапешта. Парад пройшов – з прапорами, гаслами, перетином мостів через Дунай [107]. Поліція Будапешта офіційно відмовила у дозволі на проведення звичайного маршу, заявивши, що подібні заходи тепер заборонені. Проте міський голова Будапешта, Гергель Корачонь (Gergely Karácsony), оголосив, що марш відбудеться як муніципальна подія – таку форму, на його думку, закон не забороняє. Учасників попереджали про можливі штрафи; влада також використала камери і технології розпізнавання облич, щоб ідентифікувати людей на марші. Budapest Pride 2025 став потужним символом опору. Тисячі людей, знаючи про можливі санкції, все одно вийшли на марш – це

демонстрація, що частина суспільства не готова мовчати перед урядовими обмеженнями.

Щодо громадського опитування то, існує майже одностайне узгодження, що найважливішою перевагою членства Угорщини в ЄС є фінансування та можливості економічного розвитку, що надаються Європейським Союзом (Рисунок 2.2).

Рисунок 2.2

Які, на вашу думку, найбільші переваги членства Угорщини в ЄС?

Джерело [58]

Щодо недоліків для угорців, то в опитуванні вони визначили для себе 30% респондентів виділили надмірне регулювання як один із найсуттєвіших недоліків (Таблиця 2.3). У той час як у 2019 році угорці вважали міграцію найважливішим недоліком членства в ЄС, сьогодні менше угорців вважають її серйозною проблемою (24%), і вона опустилася на друге місце. А 19% вважає, що національний суверенітет Угорщини зменшується через членство в ЄС (і вважають це одним із головних недоліків).

Рисунок 2.3

Які, на вашу думку, найбільші недоліки членства Угорщини в ЄС?

Джерело [58]

Крім того, було проведено дослідження, що показує, які соціальні групи є найбільш євроскептичними та які фактори роблять окремих осіб більш схильними до негативного ставлення до ЄС. Для цього розробили новий метод вимірювання складних відносин індивідів до ЄС.

Емоційний – як люди відчують ЄС;

Когнітивний – як оцінюють членство Угорщини;

Поведінковий – наскільки готові висловлювати підтримку чи критику.

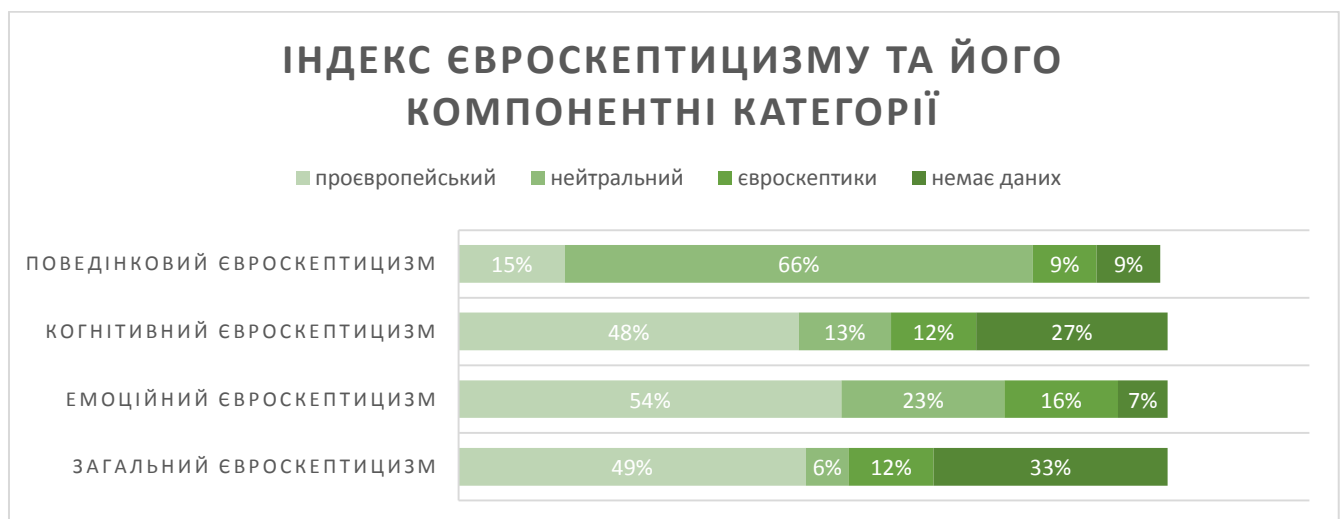

Рисунок 2.4

Індекс Євроскептицизму та його Компонентні Категорії

Джерело [59]

Загалом проєвропейці – 49 %, нейтральні – 6 %, євроскептики – 12 %.

Емоційно: 54 % проєвропейців, 23 % нейтральних, 16 % євроскептиків.

Когнітивно: 48 % проєвропейців, 13 % нейтральних, 12 % євроскептиків; багато респондентів не мають сформованої думки (27 %).

Поведінково: 66 % нейтральні, 15 % готові до активної підтримки ЄС, 9 % – активні євроскептики.

Рисунок 2.5

Вартість субсидій, отриманих Угорщиною від Європейського Союзу (ЄС) з 2020 по 2024 рік (у мільйонах форинтів)

Джерело [36]

Діаграма показує вартість субсидій, отриманих Угорщиною від Європейського Союзу (ЄС), у мільйонах форинтів за період з 2020 по 2024 рік. Загальний тренд – зростання номінальних обсягів, з невеликим падінням у 2021 році

Узагальнюючи, євроскептицизм в Угорщині не є протестом проти Європи як такої; це зважена політична стратегія, спрямована на переосмислення самої природи європейської інтеграції. Угорщина прагне не вийти з ЄС, а переформатувати його зсередини, підкреслюючи пріоритет національних інтересів, культурної автономії та багатовекторної зовнішньої політики. Цей підхід зміцнює позиції уряду на внутрішній арені та водночас ставить нові виклики перед європейською єдністю, створюючи складну і суперечливу модель «європейського суверенізму», яка продовжує впливати на майбутнє ЄС.

2.3 Поєднання євроінтеграційного курсу з опозицією до ініціатив Євросоюзу у Польщі

Європейський напрям у зовнішній політиці Польщі став домінуючим після припинення діяльності Організації Варшавського договору та Ради економічної взаємодопомоги (РЕВ). У цьому контексті концепція «повернення до Європи», сформульована президентом Чехословаччини Вацлавом Гавелом, перетворилася на один із провідних ідейних орієнтирів політики держави в період демократичної трансформації. На початку 1990-х років перед Польщею постало складне завдання інтегруватися до європейських і трансатлантичних інституцій, що після утворення Вишеградської групи в лютому 1991 р. розв'язувалося у тісному партнерстві з її іншими учасниками – Чехословаччиною (а з 1993 р. Чехією та Словаччиною) та Угорщиною. Проте, як зауважував Г. Єсенський, який у 1990–1994 рр. обіймав посаду глави МЗС Угорщини, справжнім стратегічним завданням Вишеградського співробітництва було усунення інституцій, що символізували політичну, економічну і військову залежність від СРСР. У «Декларації про співробітництво Чеської і Словацької Федеративних Республік, Республіки Польща і Угорської Республіки на шляху до європейської інтеграції» від 15 лютого 1991 р. було зафіксовано спільні ключові цілі – становлення парламентської демократії, побудова сучасної правової держави, утвердження прав і свобод людини, повна інтеграція в європейські політичні й економічні структури, а також у систему безпеки та правових норм [8].

Питання військових реформ Польщі в контексті її вступу до НАТО детально розглядають А. Каркошко та Дж. Саймон. Емпіричну базу цього дослідження становлять статистичні матеріали щодо голосувань за ратифікаційні та реформаторські законопроекти, отримані з офіційного порталу польського парламенту. Оскільки позиція Сейму і парламентських фракцій щодо євроатлантичної та європейської інтеграції мала відображати суспільні настрої, доцільним є врахування результатів соціологічних опитувань громадян. У межах цієї проблематики вивчається також діяльність польських

урядів, адже кабінет міністрів, отримавши парламентський вотум довіри, несе відповідальність перед законодавчим органом.

Польща рухалася до членства в ЄС поступовими кроками, і серед ключових подій перших років її демократизації варто назвати укладення угоди про торгівлю та співпрацю з ЄС, запровадження режиму найбільшого сприяння відповідно до норм ГАТТ, а також виконання економічних реформ у межах програми PHARE. Спочатку ця програма була спрямована на надання фінансових ресурсів для модернізації держав із перехідною економікою, але з 1992 р. її акценти змістилися у бік розвитку демократичних інститутів і громадянського суспільства. За спостереженням В. Копійки, такий напрям інтеграції держав Центрально-Східної Європи супроводжувався прагненням зміцнювати політичний діалог із ЄС [85].

Варто підкреслити, що прагнення вступити до ЄС та НАТО у польській зовнішній політиці розглядалися як взаємопов'язані та стратегічно важливі цілі. Вперше перспективу приєднання країн Центрально-Східної Європи до Європейського Союзу було окреслено на Копенгагенському саміті у червні 1993 р.

Потенційні держави-кандидатки мали відповідати копенгагенським критеріям, які включали:

- політичні вимоги (стабільність демократичних інститутів, верховенство права, дотримання прав людини та захист прав меншин);
- економічні показники (функціонування ринкової економіки та здатність конкурувати в умовах внутрішнього ринку ЄС);
- нормативні критерії (готовність виконувати членські зобов'язання та підтримувати цілі політичного, економічного та валютного союзу).

Водночас для ухвалення Радою ЄС рішення про початок переговорів країна мала насамперед відповідати політичним вимогам, однією з яких була гарантія свободи парламентських і президентських виборів, а також виборів до органів місцевого самоврядування. Отже, виконання умов членства залежало від здатності політичних сил досягти консенсусу щодо інтеграції.

На загальнонаціональному референдумі 7–8 червня 2003 р. 77,45% громадян висловилися за вступ Польщі до Європейського Союзу. Явка перевищила 58%, що засвідчило наявність широкої суспільної підтримки інтеграційного курсу. 23 липня 2003 р. президент Александр Кваснєвський підписав Акт про ратифікацію Договору про вступ, що відкрило шлях до повноправного членства Польщі в ЄС з 1 травня 2004 року.

Протягом останніх двох десятиліть економіка Польщі процвітала. Більше половини загального економічного зростання Польщі є результатом членства в ЄС. ВВП Польщі на душу населення подвоївся, експорт до інших країн ЄС збільшився в шість разів, а експорт сільськогосподарської продукції в одинадцять разів. На останніх виборах до Європейського парламенту у 2024 році громадяни Польщі обрали 53 членів Європейського парламенту, що робить Польщу п'ятою за величиною національною делегацією. Польські представники також відіграють важливу роль у Раді ЄС, Європейській комісії та інших інституціях. Дональд Туск обіймав посаду голови Європейської ради з 2014 по 2019 рік, а Єжи Бузек обіймав посаду голови Європейського парламенту з 2009 по 2012 рік. У нинішній Європейській комісії Пйотр Серафін обіймає посаду комісара з питань бюджету [122].

Попри те, що польське суспільство залишається одним із найбільш проєвропейських у Європейському Союзі, Польща демонструє унікальний випадок, коли сильна суспільна підтримка європейської інтеграції співіснує з помітним і часто конфронтаційним євроскептичним дискурсом серед політичних еліт. Ця подвійність робить Польщу важливим прикладом для розуміння того, як євроскептицизм може розвиватися в державі, що водночас отримує значні економічні, політичні та соціальні вигоди від членства в ЄС. Польський євроскептицизм рідко спрямований проти самої ідеї інтеграції; натомість він зосереджується на напрузі між національним суверенітетом, культурними цінностями та розширенням повноважень інституцій ЄС.

Ключовим чинником формування євроскептицизму є внутрішній політичний наратив, який активно просувають консервативні партії, зокрема

«Право і справедливість» (PiS) та Сучасна ультраправа політична коаліція або просто «Конфедерація» [94].

Починаючи з середини 2010-х років, PiS позиціонує себе як захисника польського суверенітету від нібито надмірного втручання брюссельських інституцій. Така стратегія базується на переконанні, що ЄС дедалі більше втручається у національне ухвалення рішень, особливо в питання судової реформи, верховенства права та регулювання медіа. Коли ЄС критикує польські реформи з позиції демократії та права, уряд подає це як спробу зовнішнього контролю, посилюючи націоналістичну риторіку. У такий спосіб євроскептицизм стає інструментом мобілізації електоральної підтримки. З 2017 року Польщу звинувачують у загрозі незалежності польської судової влади через кілька законодавчих змін, прийнятих урядом на той час. Колишній уряд партії «Право і справедливість» (PiS), який правив з 2015 по 2023 рік, вніс зміни до функціонування загальних судів. Наприклад, міністру юстиції було надано право призначати та звільняти голів судів та віце-голів. Дисциплінарна палата Верховного суду Польщі також була предметом суперечки Польщі з ЄС. Судова реформа Польщі передала рішення щодо дисциплінарних проступків суддів до рук палати. На думку Суду ЄС та Європейської комісії, це не можна вважати неупередженим і могло служити для переслідування суддів, які критикують уряд. Таким чином, на думку Європейської комісії, Польща обмежила незалежність польських судів [97].

Європейська комісія розпочала провадження проти Польщі відповідно до статті 7 Договору про Європейський Союз за втручання у судову систему, а також за сумнів у принципі верховенства права ЄС над національним законодавством за попереднього уряду PiS. Стаття 7 гарантує, що всі держави-члени повинні поважати спільні цінності ЄС (принципи демократії, свободи, верховенства права та поваги до прав людини). Згідно зі статтею 7, якщо верховенству права загрожує небезпека, Комісія розпочне діалог з відповідною державою та надасть державі рекомендації щодо вирішення проблеми.

Згодом ЄС заблокував отримання Польщею понад 65 мільярдів євро коштів ЄС. Нинішній, більш проєвропейський польський уряд на чолі з Дональдом Туском представив Європейській комісії план дій щодо реформ для відновлення верховенства права наприкінці лютого 2024 року. Подальший аналіз Європейської комісії дійшов висновку, що ризик серйозних порушень верховенства права більше не існує [40].

Польща також послідовно й досить жорстко виступала проти політики перерозподілу мігрантів та запровадження обов'язкових квот, запропонованих Європейським Союзом у відповідь на міграційну кризу 2015 року. Польський уряд розглядав ці механізми як загрозу власному суверенному праву визначати, хто може перетинати кордон і отримувати притулок на території держави. У публічному дискурсі міграційне питання швидко набуло емоційного виміру, адже було пов'язане з темами безпеки, можливими терористичними загрозами та соціальною напругою. Поряд із цим політичні актори акцентували увагу на потенційних культурних змінах, які, на їхню думку, могли б бути несумісними з домінуючими цінностями польського суспільства.

Особливо сильним каталізатором євроскептичних настроїв стала міграційна криза на польсько-білоруському кордоні у 2021–2022 роках, коли режим Олександра Лукашенка цілеспрямовано спрямовував мігрантів до зовнішнього кордону ЄС у межах гібридної атаки проти Варшави та Брюсселя. Польський уряд використав цю ситуацію для підсилення аргументації проти політики ЄС у сфері міграції [116].

Ще одним чинником є зіткнення між ліберальними нормами ЄС та консервативними цінностями частини польського суспільства. Польща залишається країною з сильним впливом католицької традиції, тому питання прав ЛГБТК+, гендерної рівності чи репродуктивних свобод часто викликають опір. Політичні актори стверджують, що ЄС просуває культурний і моральний порядок денний, несумісний із польськими традиціями [91]. Таким чином культурний євроскептицизм тісно переплітається з політикою ідентичності.

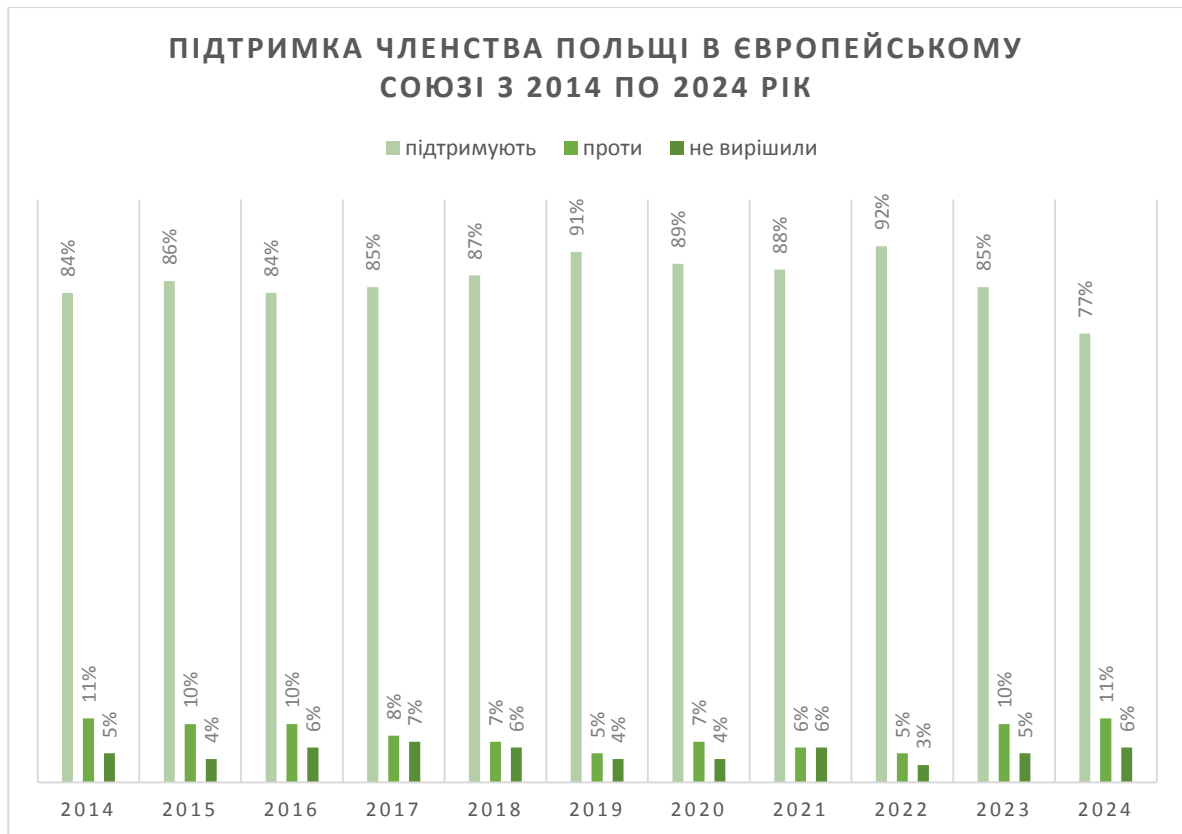

Рисунок 2.6

Підтримка членства Польщі в Європейському Союзі з 2014 по 2024 рік

Джерело [35]

Надана стовпчикова діаграма ілюструє динаміку рівня підтримки, опозиції та невизначеності щодо членства Польщі в Європейському Союзі протягом десяти років, з 2014 по 2024 рік. Період Високої Консолідації (2019–2022): У ці роки спостерігається найвища підтримка (постійно вище 88%) та найнижчий рівень опозиції. Пік у 2022 році (92% підтримки), що швидше за все може бути пов'язаний з реакцією на повномасштабне вторгнення Росії в Україну та зростанням відчуття необхідності європейської єдності та безпеки. Після піку 2022 року, підтримка помітно знижується у 2023 році (до 85%) і особливо різко у 2024 році (до 77%). При цьому опозиція зростає до свого початкового рівня 2014 року (11%). Це може відображати зміну політичного клімату, внутрішні суперечності чи дискусії щодо політики ЄС.

Отже, євроскептицизм у Польщі проявляється насамперед на рівні державних інституцій, тоді як більшість населення залишається прихильною до членства країни в Європейському Союзі. Основними чинниками критики ЄС є

питання національного суверенітету, культурної ідентичності та контролю над внутрішньою політикою, а також конфлікти навколо судової реформи та міграційної політики. Польський євроскептицизм має вибірковий і ситуативний характер: він не ставить під сумнів членство в ЄС, але активно мобілізує політичні та суспільні настрої проти окремих політик Союзу, що сприймаються як загроза національним інтересам. Цей феномен демонструє, що критика ЄС у Польщі здебільшого використовується як інструмент внутрішньої політики та засіб зміцнення позицій уряду, а не як відмова від європейської інтеграції.

2.4. Аналіз інтеграційних сумнівів, зумовленими внутрішньо-економічними проблемами у Румунії

Румунія офіційно приєдналася до Європейського Союзу 1 січня 2007 р., завершивши тим самим тривалий інтеграційний шлях, який розпочався ще в середині 1990-х років. Після падіння режиму Н. Чаушеску у 1989 р. у румунському політичному середовищі сформувалося переконання про необхідність стратегічного використання географічного положення країни між Сходом і Заходом як ключового геополітичного й геостратегічного ресурсу у зовнішній політиці. Першим важливим кроком у цьому напрямі стало підписання торговельної угоди між Румунією та ЄС у жовтні 1990 р., саме тоді румунська делегація звернулася з офіційним проханням надати країні статус асоційованого члена Європейського Союзу [105].

Через три роки, у лютому 1993 р., у Брюсселі було укладено угоду про асоційоване членство Румунії в ЄС, яка в лютому 1995 р. набула юридичної сили. Одразу після цього, у 1995 р., країна розпочала масштабний процес інституційного оформлення відносин з Європейським Союзом. Зокрема, було створено Раду асоціації Румунія–ЄС на міністерському рівні, а також змішану парламентську комісію з 11 румунських і 21 європейського парламентарів; окрім цього, в урядових структурах з'явився Департамент з європейської інтеграції. Вибудовуючи співпрацю з Євросоюзом на підставі Угоди про

асоціацію, Румунія пройшла складний і тривалий шлях, який зрештою завершився отриманням повноправного членства.

Аналізуючи досвід держави-сусіда на шляху до ЄС, варто підкреслити ключові виклики, які постали перед Бухарестом на шляху до відповідності Копенгагенським критеріям. Насамперед мова йшла про досягнення макроекономічної стабільності. Для цього у країні була створена спеціальна Група з реалізації середньострокового плану розвитку, а 28 грудня 2000 р. парламент Румунії ухвалив урядову Програму економічних реформ і просування в НАТО та ЄС, у якій окреслювалися напрями адаптації економіки та нормативної бази до стандартів Євросоюзу.

Центральним елементом макроекономічної стабілізації стало забезпечення поєднання суворої бюджетної дисципліни, встановлення адекватних цін на енергоносії й упровадження продуманої фінансової політики, спрямованої на зменшення дефіциту поточного рахунка та стримування надмірного внутрішнього споживання. Реалізація цих заходів дала змогу досягти відчутних результатів: 1) найвищого в регіоні темпу зростання експорту та ВВП; 2) збільшення приватних інвестицій у виробництво споживчих товарів, орієнтованих на зовнішні ринки; 3) помірного підвищення заробітних плат; 4) зменшення рівня інфляції та оздоровлення банківського сектору; 5) скорочення бюджетного дефіциту; 6) зниження податків на соціальне страхування, ПДВ і податку на прибуток [12, с.108].

У ході переговорів Румунія – ЄС (квітень 2003 р., Брюссель) країна погодилася пройти два перехідні етапи лібералізації руху капіталів упродовж семи років і створити правові умови для придбання громадянами ЄС та ЄПП земель сільськогосподарського та лісового призначення на території Румунії. У зв'язку з цим статті Конституції, які забороняли іноземцям володіти землею, були змінені ще до вступу в ЄС.

Таким чином, процес лібералізації руху капіталів розпочався ще за чотири роки до вступу Румунії в ЄС. Водночас однією з найважливіших сфер, яка викликала зауваження експертів, залишалося забезпечення прав національних

меншин. У документах Ради Європи неодноразово фіксувалися порушення прав угорської спільноти Трансільванії. Хоча румунська влада офіційно заперечувала ці твердження, регулярні моніторингові звіти вказували на сталий рівень міжетнічної напруги, що не відповідало критеріям ЄС для успішної інтеграції.

Румунія підтримує дії ЄС, спрямовані на забезпечення стабільності внутрішнього ринку й економічного зростання, закріплені європейською стратегічною політикою. У цьому контексті національні інтереси Румунії передбачають:

- скорочення розриву в економічному розвитку Румунії та інших держав-членів ЄС;
- повне функціональне приєднання Румунії до Шенгенського простору та інтеграцію до єврозони. На національному рівні був створений спеціальний комітет під керівництвом прем'єр-міністра, до якого були залучені всі національні установи, відповідальні за цю діяльність. Комітет розробляє план роботи з підготовки румунської економіки до приєднання до зони євро;
- активну участь у пошуку відповідей на актуальні питання для ЄС, зокрема щодо політики в сфері міграції та внутрішньої європейської безпеки;
- забезпечення стабільного, безпечного та ефективного сусідства в межах Східного партнерства, особливо у підтримці європейського шляху Республіки Молдова;
- підтримку прогресу, досягнутого країнами-кандидатами, у їхньому просуванні європейським шляхом для забезпечення продовження процесу розширення ЄС;
- укріплення відносин ЄС зі стратегічними та глобальними партнерами, причому трансатлантичне партнерство залишається однією з головних цілей зовнішньої політики Румунії;

Румунія, як ініціатор Стратегії ЄС для Дунайського регіону (SUERD) [96]. Прагне реалізації цієї макрорегіональної ініціативи на рівні проєктів. Основний інтерес Румунії до SUERD полягає у відновленні ролі Дунаю як транспортного

маршруту у поєднанні з розвитком портів, туризму та інфраструктури відпочинку;

- просування ідеї спільної сільськогосподарської політики та підтримка її адекватного фінансування на рівні ЄС;

- просування національних інтересів у контексті нової Енергетичної стратегії та дій, спрямованих на реалізацію її цілей. Особливий інтерес для Румунії становить питання енергетичної безпеки та розвиток енергетичної інфраструктури шляхом диверсифікації джерел і маршрутів транспортування енергії;

- представництво Румунії в EEAS та інших європейських інститутах з метою ефективного просування національних політичних, економічних та безпекових пріоритетів як частини загальних європейських інтересів.

Євроскептицизм у Румунії насамперед проявляється в політичних та економічних аспектах. Багато громадян і політичних акторів критикують окремі політики ЄС, стверджуючи, що деякі регуляції іноді більше вигідні західним країнам, ніж східним членам. Серед сфер, що викликають занепокоєння, найчастіше згадуються правила у сфері сільського господарства, фіскальні вимоги та міграційна політика. Крім того, деякі румуни вважають, що країна вносить до бюджету ЄС більше, ніж отримує натомість, – уявлення, яке часто посилюється через внутрішні проблеми управління або корупційні скандали, пов'язані з європейськими фондами. Ці занепокоєння не обов'язково є антиєвропейськими, а радше відображають фрустрацію через сприйману нерівність та неефективність[33].

Політичний націоналізм також відіграє певну роль, хоча він менш помітний, ніж у інших країнах Центральної та Східної Європи. Партія на кшталт «Альянсу за єдність румунів» (AUR) інколи використовують євроскептичну риторичку, підкреслюючи національний суверенітет і критикуючи втручання ЄС у внутрішні справи. Водночас мейнстрімні партії загалом зберігають проєвропейську позицію, навіть якщо критикують окремі політики, щоб залучити внутрішню аудиторію.

Опитування громадської думки свідчать, що Румунія здебільшого підтримує членство в ЄС, а більшість громадян вірить у переваги інтеграції. Ставлення стає більш скептичним у разі спорів щодо верховенства права, наприклад, конфліктів щодо судової реформи та антикорупційних заходів, а також політики ЄС у сфері міграції, яка іноді сприймалася як загроза національній ідентичності або безпеці. Економічні розбіжності між Румунією та більш заможними членами ЄС також сприяють відчуттю нерівності, що підживлює критичні настрої [38].

Найвідомішою євроскептичною партією в Румунії сьогодні є AUR (Alianța pentru Unirea Românilor – «Альянс за єдність румунів»), заснована у 2019 році. AUR пропагує національний консерватизм, традиційні цінності та патріотизм. Її євроскептицизм зосереджений на захисті національного суверенітету, протидії втручанню ЄС у внутрішні справи та критиці європейських політик щодо міграції та судової реформи. Партія здобула значну увагу на парламентських виборах 2020 року, особливо серед сільських та консервативних виборців, що демонструє, що євроскептичні меседжі можуть знаходити відгук за певних соціальних та культурних умов [117].

Ще одним помітним прикладом є Partidul România Mare (PRM – «Партія Великої Румунії»), заснована у 1991 році. У 1990-х і 2000-х роках PRM активно виступала проти інтеграції Румунії до ЄС та НАТО, наголошуючи на націоналізмі та популізмі. Хоча нинішній політичний вплив PRM обмежений, її риторика заклала основу для сучасного націоналістичного та євроскептичного дискурсу.

Крім того, євроскептичні настрої іноді висловлюються меншими націоналістичними та популістськими партіями, які не мають значної парламентської влади. Ці групи часто критикують роль ЄС у Румунії щодо міграційної політики, культурних норм та економічних регуляцій. Їхня підтримка концентрується серед консервативних, сільських і релігійних спільнот, особливо тих, хто розчарований корупцією або сприйманою економічною нерівністю.

Підсумовуючи, євроскептичні партії в Румунії залишаються другорядними гравцями на широкому політичному спектрі. Їхня привабливість здебільшого пов'язана з окремими питаннями – національним суверенітетом, традиційними цінностями та опозицією до певних політик ЄС, а не з пропозиціями виходу Румунії з Європейського Союзу. Незважаючи на їхню присутність, більшість румунів продовжують підтримувати членство в ЄС, що відображає прагматичний, а не ідеологічний підхід до європейської інтеграції.

Румунське суспільство дуже підтримує місце країни в західному альянсі, водночас висловлюючи деякі сумніви щодо політики ЄС та НАТО. Підтримка членства Румунії в цих інституціях знизилася під час пандемії COVID, але швидко відновилася після агресії Росії проти України.

Незважаючи на це, румунське суспільство подає неоднозначні сигнали щодо війни в Україні. В опитуванні GLOBSEC Trends 2024 55% респондентів у Румунії назвали Росію головним винуватцем війни в Україні, що на 10 процентних пунктів менше, ніж у 2023 році [100]. Наративи, що поширюються в Румунії, про нібито ставлення до румунської меншини в Україні та антиукраїнські меседжі призвели до помітного збільшення частки місцевих жителів, які покладають провину за війну на саму Україну.

Значна частина румунських респондентів позитивно ставиться до демократії як концепції, що базується на рівності, верховенстві права та правах людини, але – навіть після значних покращень порівняно з 2022 роком – все ще менше 50% населення задоволені тим, як їхня демократія працює на практиці. Більше того, лише 40% румунських респондентів погодилися з тим, що права ЛГБТІ-спільноти мають бути гарантовані [62].

Найбільш позитивно щодо прав цієї меншини поставилася наймолодша вікова група (від 18 до 34 років), серед якої 51% погодилися з цим твердженням. Цікавим у поглядах румунської молоді є те, що вони також найчастіше стверджували, що тоталітарний режим без регулярних виборів був би корисним для їхньої країни, і найменше схильні ідентифікувати ультраправих як загрозу своїй ідентичності та цінностям. Це свідчить про те,

що поміркованим демократичним силам потрібно робити більше для румунської молоді, щоб протидіяти впливу екстремістських сил у країні.

Останні президентські вибори в Румунії, що відбулися у травні 2025 року, стали важливим індикатором політичних настроїв суспільства та ставлення громадян до європейського курсу країни. Явка у першому турі склала понад 53 %, що свідчить про високу політичну мобілізацію та зацікавленість виборців у подальшому розвитку держави. У другому турі перемогу здобув проєвропейський кандидат Нікушор Дан (Nicușor Dan), який отримав приблизно 53,6 % голосів, випередивши свого опонента Джордже Сіміон (George Simion), лідера сувереністсько-євроскептичної сили AUR, який здобув близько 46,4 % [92].

Ці результати чітко демонструють, що попри зростання популярності націоналістичної та євроскептичної риторики, більшість румунських громадян продовжує підтримувати проєвропейську траєкторію розвитку. Підтримка Дана свідчить про те, що виборці надають перевагу політичним програмам, спрямованим на поглиблення співпраці з ЄС, модернізацію державних інституцій, верховенство права та продовження реформ. У цьому контексті вибори 2025 року підтверджують, що інтеграція залишається ключовою цінністю для значної частини суспільства, навіть на тлі зростання суспільних дискусій щодо національного суверенітету чи окремих політик ЄС [71].

Перемога проєвропейського кандидата, за умов доволі високої явки та жорсткої конкуренції з боку євроскептичних сил, демонструє готовність румунського суспільства підтримувати конструктивний курс на співпрацю з Європейським Союзом. Це також підтверджує, що громадяни бачать у європейській інтеграції інструмент гарантування економічної стабільності, безпеки та довгострокового розвитку країни. У підсумку, результати президентських виборів 2025 року стали важливим свідченням того, що проєвропейський курс у Румунії зберігає широку та стійку суспільну підтримку.

Отже, аналіз впливу євроскептицизму на політичні процеси в країнах Центральної Європи свідчить, що дане явище має різні форми прояву, обумовлені історичними, соціально-економічними та політичними чинниками. Хоча держави регіону перебувають у практично спільному правовому й інституційному просторі Європейського Союзу, політичні еліти та суспільства реагують на виклики європейської інтеграції по-різному, що зумовлює специфіку використання євроскептичної риторики у Словаччині, Угорщині, Польщі та Румунії.

У Словаччині євроскептицизм має насамперед політичний та електоральний характер. Після тривалого періоду проєвропейських урядів та структурних реформ, здійснених для інтеграції в ЄС і НАТО, у країні почали поступово посилюватися популістські та антиєвропейські настрої, які політичні сили використовують у передвиборчих кампаніях. Цей тип євроскептицизму є радше ситуативним – він активізується в умовах внутрішньої політичної турбулентності, соціально-економічних криз або інформаційних впливів. При цьому більшість громадян зберігає прихильність до членства в ЄС, що підкреслює відмінність між поведінкою політичних еліт та перевагами суспільства.

В Угорщині натомість формується системна модель євроскептицизму, яка стала ключовим елементом внутрішньої політики. Правляча партія активно використовує риторику «захисту національного суверенітету» від надмірного впливу європейських інституцій. Такий підхід супроводжується централізацією влади, посиленням контролю над медіа, критикою міграційної політики ЄС та конфліктами з Брюсселем щодо верховенства права. Угорщина демонструє приклад того, як євроскептичні наративи можуть набути довгострокової інституціоналізації та стати основою для переосмислення моделі взаємодії держави з Європейським Союзом.

Польща займає проміжну позицію між словацькою та угорською моделями. Попри сталу суспільну підтримку євроінтеграційного курсу, окремі уряди активно застосовували євроскептичну риторику для мобілізації своїх

прихильників. Відносини Варшави з Брюсселем нерідко загострювалися через питання судової реформи, механізмів верховенства права та міграційної політики. Однак, на відміну від Угорщини, польські уряди зазвичай не ставили під сумнів стратегічне значення членства в ЄС, обмежуючи критику конкретними політичними чи нормативними рішеннями Євросоюзу. Таким чином, польський євроскептицизм має радше прагматичний характер.

Румунія вирізняється тим, що євроскептичні настрої тут зростають переважно як реакція на внутрішні соціально-економічні проблеми, корупцію та нерівність розвитку регіонів. Євроскептицизм у румунському випадку не має глибокої ідеологічної бази, а є побічним продуктом недовіри до політичних еліт і державних інституцій. На відміну від Угорщини чи Польщі, румунські партії рідше використовують антиєвропейську риторіку як стрижень політичної стратегії, однак інтеграційні сумніви можуть посилюватися в періоди економічної нестабільності або політичних криз.

Таким чином, у країнах Центральної Європи євроскептицизм не є однорідним явищем, а формується під впливом різних факторів: історичних травм, економічної нестабільності, політичного популізму, культурних суперечностей та інформаційних впливів. Його поширення створює нові виклики для Європейського Союзу, який змушений адаптувати інтеграційні механізми до умов зростаючого внутрішнього різноманіття та нерівномірності підтримки європейського проекту.

РОЗДІЛ 3

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ЄВРОСКЕПТИЗМУ У КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

3.1. Чинники зростання популярності євроскептицизму у Європі

Євроскептицизм у сфері зовнішньої політики Європейського Союзу доцільно аналізувати, враховуючи погляди чотирьох основних груп суб'єктів: 1) інституцій ЄС, 2) держав-членів, 3) громадян Союзу та 4) зовнішніх учасників міжнародних відносин [21].

У цьому контексті важливо дослідити, яким є ставлення урядів країн-членів і керівних структур ЄС до формування та поглиблення спільної зовнішньополітичної лінії, а також оцінити їхню відкритість до подальшої інтеграції в цій сфері. Окремо слід простежити громадську думку щодо зовнішньої політики ЄС та описати характер взаємодії держав-членів із третіми країнами.

Інституційна структура відіграє ключову роль у виробленні міжнародної стратегії Союзу. Відповідно до Лісабонського договору, за реалізацію зовнішніх зносин Європейського Союзу відповідають Верховний представник ЄС з питань закордонних справ і політики безпеки, з 2024 року – Кая Каллас, президент Європейської Ради – Антоніу Кошта, а також комісарка з питань розширення Європейського Союзу, з 2024 року – Марта Кос [49].

Важливою є й роль Європейського парламенту, який формує бюджет, впливає на напрями зовнішньої політики через роботу профільних комітетів і проводить регулярні консультації з Верховним представником ЄС із зовнішніх справ і політики безпеки. Євроскептицизм став однією з визначальних рис сучасної європейської політики, і його присутність у Європейському парламенті стабільно зростає протягом останнього десятиліття. Хоча проінтеграційні сили й надалі домінують у цій інституції, посилення позицій євроскептичних партій змінило динаміку законодавчого процесу, політичні

дебати та ідеологічний ландшафт парламенту. Їхній вплив проявляється не лише через голосування, а й через формування порядку денного, зміщення політичних наративів і стратегічне використання процедурних інструментів.

Одним із найпомітніших наслідків поширення євроскептицизму є зростаюча фрагментація парламентського простору. Раніше головні політичні групи – «Європейська народна партія» (ЄНП), «Прогресивний альянс соціалістів і демократів» (С&Д) та «Оновити Європу» (Renew Europe) – могли формувати стабільні проєвропейські коаліції. Однак посилення груп «Європейських консерваторів і реформістів» (ЕСР) та «Ідентичність і демократія» (ІД) ускладнило ці традиційні коаліційні моделі. Наприклад, після виборів 2019 року «велика коаліція» ЄНП–С&Д уперше втратила абсолютну більшість, що змусило євроінституції шукати ширші компроміси. Це добре видно під час обговорення кліматичного законодавства: Європейська зелена угода потребувала підтримки кількох центристських груп, щоб нейтралізувати скоординовану опозицію ЕСР та ІД [3].

Євроскептицизм також впливає на формування порядку денного та зміщення політичних наративів. Навіть не маючи більшості, євроскептичні партії здатні просувати певні теми в центр парламентських дебатів. Один із найяскравіших прикладів – міграція. Під час обговорення Пакту про міграцію та притулок 2020–2023 років євроскептичні депутати послідовно трактували міграцію як загрозу безпеці та вимагали посилення контролю на кордонах і обмеження механізмів надання притулку[116]. Їхня риторика змусила мейнстримні партії використовувати більш стриману і жорстку термінологію, зокрема щодо зовнішньої охорони кордонів та процедур повернення мігрантів. У результаті законодавчі пропозиції стали значно безпековіше орієнтованими.

Ще однією сферою впливу євроскептиків є законодавчі затримки та процедурні перешкоди. Євроскептичні групи нерідко подають велику кількість поправок, щоб уповільнити або пом'якшити реформи. Це було особливо помітно під час переговорів щодо пакету кліматичних ініціатив «Fit for 55» [55], коли депутати ЕСР та ІД масово подавали поправки, спрямовані на

послаблення цілей зі скорочення викидів або на відтермінування дедлайнів. Хоча їм не вдалося провалити пакет, вони домоглися компромісів щодо регулювання сільського господарства та термінів переходу на нові види пального. Це демонструє здатність євроскептиків впливати на політику навіть без контролю над більшістю.

Вплив євроскептицизму відчутний і в політично чутливих питаннях, зокрема у сфері верховенства права. Під час парламентських дебатів щодо застосування статті 7 проти Польщі та Угорщини євроскептичні депутати з цих країн активно захищали свої уряди та звинувачували ЄС у політичній упередженості. Представники угорського Фідес (до виходу з групи ЄНП) та польської партії «Право і справедливість» (PiS, член ECR) систематично голосували проти резолюцій, що засуджували судові реформи в їхніх державах. Хоча ці голоси не змінювали результат, вони підривали символічну єдність ЄП і демонстрували, як внутрішньодержавні конфлікти переносяться на європейський рівень.

Не менш важливим є вплив євроскептиків на зовнішню політику ЄС, попри те що Європейський парламент не ухвалює зовнішньополітичних рішень безпосередньо. Його резолюції мають потужний символічний ефект. Євроскептичні члени Європейського парламенту часто підривають консенсус щодо питань санкцій чи геополітичної стратегії. Наприклад, під час голосувань щодо санкцій проти Росії після вторгнення 2022 року радикальні євроскептичні партії – зокрема французьке «Національне об'єднання», німецька AfD та італійська Lega – або голосували «проти», або утримувалися. Хоча це не змінило остаточного рішення, така позиція демонструє політичну роздробленість і дає можливість антиєвропейським силам використовувати аргументи ЄП у своїх національних кампаніях.

При цьому вплив євроскептиків обмежений глибокими внутрішніми ідеологічними суперечностями. Помірні реформатори з ECR – наприклад, PiS чи італійські «Брати Італії» –разом відрізняються від радикальних антисистемних партій ID, таких як французьке «Національне об'єднання» або

нідерландська PVV. Через це узгоджене голосування євроскептиків є рідкісним. Наприклад, під час дебатів щодо фонду відновлення ЄС (NextGenerationEU) ECR поділився: частина підтримала механізм через вигоди для своїх держав, а інша частина засудила його як крок до «федералізації боргу». Водночас партії ID переважно голосували проти, але їх роздрібненість не дозволила сформувати ефективну опозицію.

У підсумку, євроскептицизм істотно змінив роботу Європейського парламенту, вплинувши на формування коаліцій, визначення політичних пріоритетів та інтенсивність дискусій щодо суверенітету й інтеграції. Євроскептичні депутати посилили національні інтереси в європейських дебатах, уповільнили реалізацію амбітних реформ і поставили під сумнів європейську єдність у питаннях верховенства права та зовнішньої політики. Водночас їхня ефективність залишається обмеженою через взаємні суперечності та збереження більшості проєвропейських сил. Вплив євроскептицизму полягає не у здатності зруйнувати європейський проєкт, а у його здатності переформатувати політичний дискурс, змушуючи ЄС постійно переглядати й аргументувати власний інтеграційний курс [111].

У проведенні спільної зовнішньої політики ключову роль відіграють не стільки ідеологічні переконання, скільки постійні політичні та економічні інтереси держав. Партії не відмовляються від спільного курсу, проте кожна прагне реалізувати його на власних умовах, враховуючи свої національні інтереси. Часто ці інтереси суперечать один одному, що ускладнює вироблення оптимальної стратегії співпраці. Тобто євроскептицизм у сфері зовнішньої політики часто проявляється як конфлікт між позиціями ЄС і політикою окремих партій та держав. Рівень опозиції до спільного курсу насамперед відображає ступінь взаємодії між конкурентами та партнерами ЄС, враховуючи вплив третіх держав на національну політику.

Міністри Ради ЄС, особливо міністри закордонних справ, суттєво впливають на реалізацію зовнішньої політики. Тому євроскептичні настрої окремих міністрів можуть уповільнювати виконання угод різного рівня і

ускладнювати процес формування спільного курсу. Слід зазначити, що не всі держави-члени мають амбіції у сфері глобальної політики: деякі концентруються на власних інтересах, які можуть бути задоволені, наприклад, Росією чи Китаєм, що послаблює єдність Європи. До таких держав належать не лише Угорщина чи Словаччина з їхніми бізнес-інтересами у відносинах із Росією чи Італією, а й Іспанія та Португалія, економіка яких значною мірою залежить від китайських інвестицій.

Часто держави-члени сумніваються, що ЄС зможе ефективно захистити їхні інтереси. Сучасні виклики – агресія Росії, протекціоністська політика США, економічна експансія Китаю – змушують країни швидко реагувати, тоді як бюрократичні процедури ЄС не завжди дозволяють оперативно ухвалювати рішення. Позиції держав щодо спільної зовнішньої політики залишаються неоднозначними, і євроскептицизм – лише одна з причин, що сповільнює цей процес. Рівень інтеграції поки що недостатній для узгодження політичних рішень на стратегічно важливому рівні [64, с.40].

Поглиблення кооперації потребує спільного розуміння політики на всіх рівнях. Євроскептики, усвідомлюючи слабкі місця організації, активно використовують їх, що стає основною перешкодою для реалізації зовнішньої політики ЄС. Досліджуючи роль євроскептицизму, важливо враховувати також громадську думку, оскільки через вибори до національних та європейських парламентів формуються підвалини для посилення або ослаблення співпраці. Попри те, що рівень довіри до ЄС трохи знизився порівняно з минулими роками, громадяни загалом підтримують спільну європейську політику.

Опитування Європейської ради з питань зовнішніх відносин свідчать, що населення не заперечує інтеграцію у цій сфері, розуміючи її як гарантію безпеки. Виклики, з якими стикається ЄС – міграційна криза, тероризм, російська агресія, торговельні війни з США, економічна експансія Китаю – демонструють, що Європа опинилася у складних конфліктах. Якщо лідери формуватимуть політику, яка захищає інтереси громадян, населення її підтримає.

Підтримка ЄС може зростати з усвідомленням того, що без спільної зовнішньої політики держави-члени втрачають вплив на міжнародній арені. Поява нових регіональних гравців і розосередження центрів сили роблять самостійну конкуренцію європейських держав малоефективною. Громадяни прагнуть єдиної, а не роз'єднаної Європи, що пояснює популярність нових, навіть популістичних, політичних рухів і партій під час виборів до Європарламенту. Рівень євроскептицизму серед населення не є достатньо високим, щоб загрозувати інтеграції у зовнішньополітичній сфері.

Варто зазначити, що опозиція до ЄС формується не лише всередині організації. Євроскептики існують і серед партнерів та конкурентів, що можна визначити як зовнішній євроскептицизм. До таких зовнішніх акторів належать Росія, США та Китай. Усі вони зацікавлені у співпраці з ЄС, але не у посиленні його ролі як глобального політичного та економічного актора. Росія застосовує ідеологічні інструменти, пропаганду та енергетичну політику; Китай – приховану торговельну експансію та лобізм, як прямий, так і через треті країни; США через НАТО та спільний безпековий формат впливають на політику ЄС і стимулюють опозиційні настрої.

На шляху формування спільної зовнішньої політики виникають численні перешкоди, і вони не обмежуються євроскептицизмом. Опозиція до ЄС часто є наслідком неефективності самої організації. Тому необхідно виявити основні недоліки у роботі ЄС у цій сфері та запропонувати шляхи їх подолання, зокрема шляхом посилення внутрішньої інтеграції у безпеці, охороні кордонів, міграційній політиці та інформаційній сфері, а також уніфікації нормативно-правової бази держав-членів [66, с.9].

Отже, рівень євроскептицизму у спільній зовнішній політиці ЄС – помірний, бо ЄС продовжує активну політику розширення. Як приклад, надання статусу кандидата на вступ для держав регіону Балкан. Також позитивним фактором є те, що попри зниження довіри до ЄС, громадяни залишаються прихильниками спільної зовнішньої політики ЄС. Однак організації досить складно досягнути компромісу щодо актуальних питань

міжнародних відносин і виступати на міжнародній арені єдиною силою. Крім того, деякі держави-члени підтримують сповільнення інтеграції ЄС. Провідні актори на міжнародній арені: США, РФ та КНР також намагаються послабити вплив ЄС на політику регіону. Усі ці фактори: проблеми з прийняттям рішень, критика ЄС з боку держав-членів та партнерів сприяє зростанню євроскептицизму. Проте ЄС розпочинає перегляд своєї політики і важливо, щоб саме треті держави не зашкодили цьому процесу. У зв'язку з цим, перспективним напрямком дослідження є детальніший аналіз впливу РФ, КНР та США на зовнішню політику ЄС крізь призму євроскептицизму.

3.2. Вплив євроскептичних настроїв в країнах Центральної Європи на Україну

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну у лютому 2022 року докорінно змінило безпекове середовище в Центральній Європі. Польща, Словаччина та Чехія стали провідними адвокатами оборони України як у межах ЄС, так і НАТО, стверджуючи, що стійкість України безпосередньо забезпечує стабільність Центральної Європи. Простежується чітка закономірність: чим більш проєвропейськи налаштована країна, тим прихильнішою є її позиція щодо України.

Словаччина спочатку надавала значну військову підтримку, однак після повернення Роберта Фіцо у 2023 році Братислава зайняла більш обережну позицію. В політичній риторичі прем'єр-міністра Фіцо все частіше звучали заклики до «мирного вирішення конфлікту» шляхом переговорів і дипломатії, без подальших постачань зброї чи військових ресурсів. Цей курс був частиною ширшої спроби уряду дистанціюватися від жорсткої позиції щодо Росії та позиціонувати Словаччину як країну, що підтримує стабільність і баланс інтересів у Європі [17]. Уряд Роберта Фіцо, попри зміну риторики, не припинив практичну співпрацю з Україною: постачання зброї триває, хоча й не зі складів словацьких збройних сил. Словаччина надалі підтримує європейську

інтеграцію України, не блокує санкцій проти Росії та не перешкоджає ухваленню рішень ЄС, важливих для українських інтересів.

Після першої зустрічі з Фіцо в січні 2024 року прем'єр-міністр України Денис Шмигаль наголосив на намірі будувати відносини з урядом Словаччини на основі «нового прагматизму». Лідери домовилися започаткувати безпрецедентний формат двосторонніх контактів –регулярні спільні засідання урядів під головуванням прем'єр-міністрів раз на півроку. Також Словаччина погодилася постачати інженерну техніку, зокрема броньовані екскаватори та обладнання для розмінування, для зміцнення оборонних рубежів України [22]. Це демонструє прагматичний баланс між риторикою та практикою, а також наявність інституційної інерції у підтримці України. Також триває виробництво артилерійських боєприпасів і ремонт військової техніки. За інформацією щоденної газети «Sme», уряд Роберта Фіцо експортував зброю та військові матеріали в Україну щонайменше на 112 млн євро в період з жовтня 2023 по червень 2024 року. Згідно з даними Київського інституту світової економіки, який не враховує комерційні поставки, Словаччина за обсягом військової допомоги Україні у 2022 році посіла 7-е місце у світі за показником допомоги відносно ВВП [47]. З моменту приходу до влади в жовтні 2023 року Роберт Фіцо радикально змінив зовнішньополітичний курс Словаччини щодо війни в Україні.

Його уряд оголосив про переорієнтацію на політику нейтралітету, що фактично означало дистанціювання від прямої підтримки Києва у військовому конфлікті з Росією. Водночас зустріч Президента України Володимира Зеленського та Прем'єр-міністра Словаччини Роберта Фіцо в Ужгороді 5 вересня 2025 року можна розглядати як позитивний сигнал. Вона свідчить про те, що попри розбіжності в риторичі, залишається простір для прагматичної взаємодії та можливого покращення двосторонніх відносин.

Угорщина під керівництвом Віктора Орбана відійшла ще далі, блокуючи санкції ЄС та фінансові пакети, водночас підтримуючи тісніші зв'язки з Москвою. Орбан багаторазово зустрічався з Володимиром Путіним після 2022

року та проводив з ним телефонні розмови, уникаючи при цьому змістовної двосторонньої дипломатії з Києвом до липня 2024 року, коли він уперше відвідав Зеленського в Києві під час війни [73]. Такий дисбаланс підкреслює неоднозначність зовнішньополітичної орієнтації Будапешта – балансування між формальним членством в ЄС та прагматичними відносинами з Москвою.

Будапешт дійсно надав гуманітарну допомогу Україні й, окрім цього, відкрив кордон для біженців. Проте, незважаючи на це, Будапешт дистанціювався від підтримки Києва й станом на 9 грудня 2022 року не підтримав створення тренувальної місії ЄС для військових України, неодноразово виступав проти санкцій щодо Росії, заблокував проведення засідання Комісії Україна-НАТО тощо [42, с.38].

У відносинах Києва і Будапешта вже тривалий час гострою є проблема захисту прав угорської нацменшини у Закарпатті й, загалом, в Україні (хоча проблема є гіперболізованою і слугує виправданням для угорської сторони щодо її зовнішньополітичних стратегій). У новій Конституції Угорщини (2011 р.) зазначено, що Угорщина несе відповідальність за угорців, що проживають за межами країни.

Зростання євроскептицизму у країнах ЦСЄ групи безпосередньо вплинуло на відносини з Україною. Євроскептицизм у Центральній Європі часто подається через націоналістичні наративи, скепсис щодо Брюсселя та спротив подальшому розширенню ЄС. В Угорщині євроскептичний дискурс переплітається з проросійськими меседжами, створюючи перешкоди для єдності ЄС щодо України. В інших країнах євроскептична та популістська риторика мобілізується для того, щоб поставити під сумнів вартість підтримки Києва, зображаючи Україну як фінансовий і політичний тягар. 27 червня 2024 року було оприлюднено 11 вимог Орбана щодо захисту нацменшин в обмін на підтримання Угорщиною початку переговорів про вступ України в Європейський Союз. Вимоги угорського уряду передбачають «визнання усього Закарпаття «традиційно угорським». Йдеться про визнання Україною

«угорськими» усіх населених пунктів Закарпаття, навіть тих, у яких угорці історично не проживали [44, с.31].

Від початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну, Угорщина дотримується політики блокування євроінтеграції України. Будапешт неодноразово перешкоджав наданню європейською допомогою Києву. У травні 2023 року Угорщина заблокувала допомогу ЄС Україні у розмірі 500 мільйонів євро через. У грудні 2023 року В. Орбан ветовав європідтримку України в розмірі 50 млрд євро. В основі сучасної зовнішньої політики Угорщини – фінансово-економічний шантаж Європейського Союзу. Будапешт використовує українське питання, як засіб шантажу Європейських структур [116].

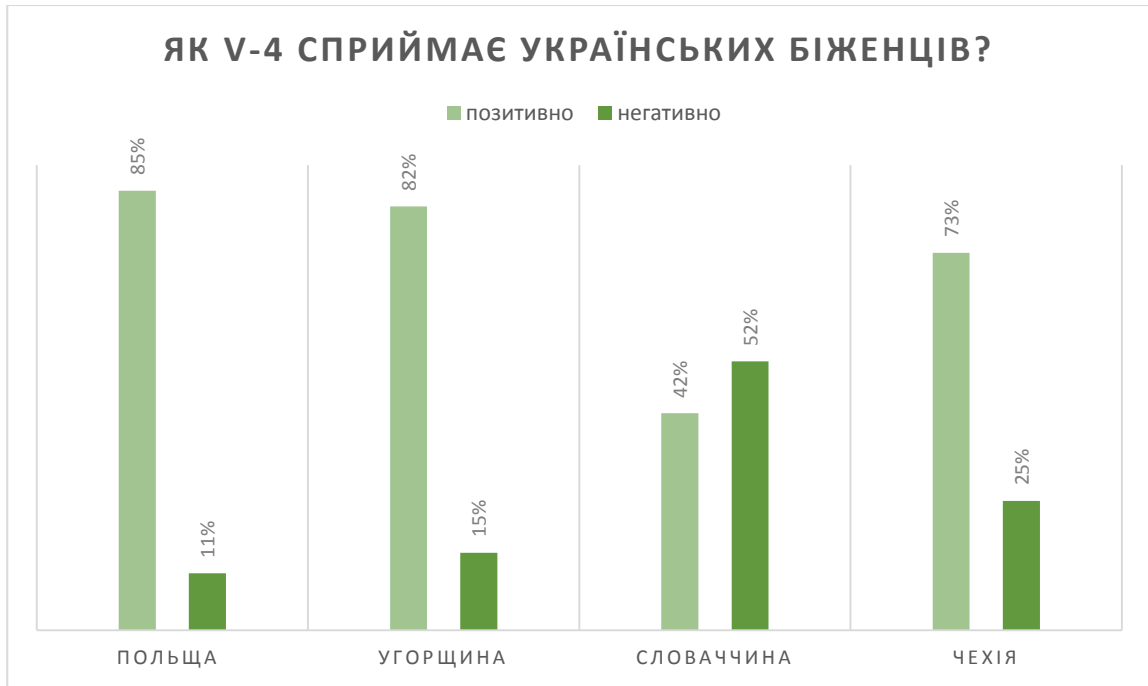
Євроскептицизм у Польщі відіграє дедалі помітнішу роль у формуванні зовнішньої політики країни, зокрема у ставленні до України. Попри те що Польща була одним із найактивніших партнерів України після початку повномасштабної війни у 2022 році, зростання націоналістичних і євроскептичних настроїв у політичному дискурсі поступово ускладнює сталість та передбачуваність цієї підтримки. Євроскептичні сили – насамперед партія «Право і справедливість» (PiS) та радикальна «Конфедерація» – формують альтернативний наратив, у якому допомога Україні подається через призму витрат, ризиків та конкуренції інтересів. Такий підхід не лише впливає на суспільні настрої, але й позначається на рішеннях уряду та його дипломатичній активності.

Найпомітнішим проявом цього стало загострення торговельної кризи між Польщею та Україною у 2023 році, коли суперечки щодо імпорту українського зерна переросли в масштабну політичну конфронтацію. Євроскептичні політики апелювали до інтересів польських фермерів та економічного суверенітету, використовуючи українську тему як інструмент внутрішньої мобілізації. Це продемонструвало, що підтримка України у Польщі може швидко відходити на другий план, якщо вона вступає в конфлікт із внутрішніми економічними інтересами.

Позиція Польщі щодо України також ускладнюється риторикою нинішнього президента Кароля Навроцького. Він неодноразово заявляв, що Польща не бачить на разі Україну в НАТО та ЄС підкреслюючи, що це «питання потребує обережності та відповідальності» і не повинно ставити під загрозу безпеку польських громадян. Важливо, що Навроцький зосереджує значну увагу на історичному питанні, трагедії, що впливають на польсько-українські відносини. Саме на цьому історичному контексті він будує свій підхід до дипломатії та гуманітарної підтримки, підкреслюючи необхідність «історичної відповідальності» як умови для подальшого зближення з Україною [2].

Відносини між Румунією та Україною часом були складними, а ставлення Румунії до війни в Україні може бути неоднозначним, частково через історичні суперечки. Іншим джерелом суперечок є права меншин: в Україні живе близько 151 000 етнічних румунів (переважно у Чернівецькій і Закарпатській областях), не враховуючи приблизно 259 000 людей у Чернівцях та Одеській області, яких Київ вважає молдованами, а Бухарест – румунами[]. Все-таки більшість румунів підтримують євроінтеграцію, а політична еліта країни послідовно підтримує Україну у війні з Росією. Представники Румунії чітко усвідомлюють, що зараз інтереси Румунії та України нерозривно пов'язані, і спільна протидія Росії робить ситуацію більш чорно-білою. Євроскептики рідко використовують тему допомоги Україні у своїх промовах, оскільки розуміють, що Росія є загрозою не лише для України, а й для Румунії та всієї Європи .

Щодо аналізу підтримки громадян ЦСЄ України в умовах війни то можемо навести такі статистичні дані.

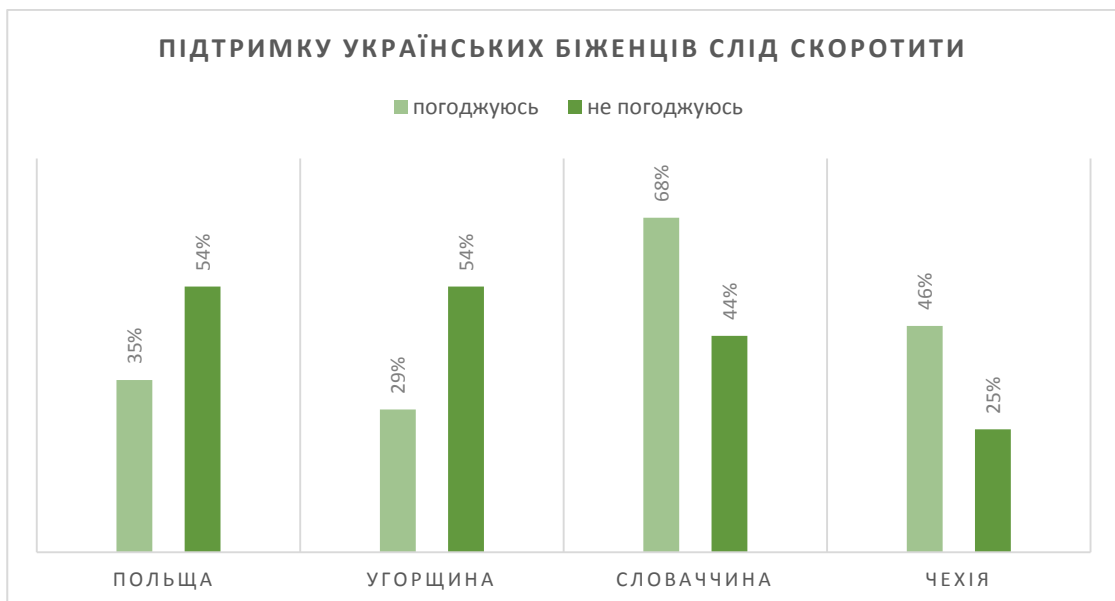
Таблиця 3.1

Як V-4 сприймає українських біженців?

2022 рік

Джерело [63]

Результати опитування, особливо в Словаччині та Чехії, підсвічують потенційні ризики: Втома від війни та зростання євроскептичних/націоналістичних настроїв можуть бути трансформовані в конкретні політичні рішення, спрямовані на скорочення підтримки біженців та блокування європейської інтеграції України.

Таблиця 3.2

Підтримку українських біженців слід скоротити?

Джерело [63]

Ці статистичні дані є ключовим відображенням того, як націоналістичні та євроскептичні настрої (особливо сильні у Словаччині) трансформуються у вимоги до внутрішньої політики щодо міграції та зовнішньої допомоги.

Євроскептичні настрої в країнах Центральної Європи чинять безпосередній вплив на перспективи європейської інтеграції України та рівень підтримки, яку вона отримує від своїх ключових партнерів. Політичні сили, що критикують ЄС або ставлять під сумнів необхідність поглиблення інтеграції, нерідко блокують важливі рішення Євросоюзу щодо фінансової й військової допомоги Україні. Окрім того, поширення антиєвропейських і проросійських наративів у цих може послаблює суспільну підтримку України.

3.3. Можливості попередження посилення євроскептичних настроїв у Європі

Будь-які зміни в системі функціонування ЄС впливають на ставлення громадян до організації, проте існують чинники, що мають значно більший вплив. До них належать прихід до влади в національних урядах популістських політиків, зовнішній вплив третіх держав на політику держав-членів ЄС, а також економічні та міграційні кризи. Особливо важливим фактором є недостатній рівень інформаційної безпеки в ЄС. Через це інституціям організації необхідно врахувати всі наявні недоліки та якнайшвидше усунути проблеми. Перспективним напрямком досліджень є детальне вивчення проявів євроскептицизму як у самих інституціях ЄС, так і в національних урядах, а також визначення ролі зовнішніх акторів у поширенні євроскептичних настроїв [19, с.34].

Головною метою створення ЄС було забезпечення безпеки через співробітництво. Проте після зникнення явної загрози процес інтеграції тривав,

хоча вже без чітко визначеної мети, що спричинило певні проблеми. Європейці не погодили єдине бачення подальшої інтеграції, і це дозволило кожній державі сформуванню власне розуміння майбутнього ЄС, яке часто відрізнялося від бачення інших. У результаті між державами-членами виник латентний конфлікт щодо трактування майбутнього організації: одні підтримують поглиблення інтеграції, інші задоволені існуючим форматом співпраці. Саме ця ситуація стала одним із перших проявів євроскептицизму.

Крім того, засновники ЄС допустили ще одну помилку: протягом багатьох років ключові рішення приймали політики різного рівня, дипломати та національні уряди, тоді як громадяни практично не були так активно залучені до процесу. Це призвело до того, що європейські урядовці втратили контакт із населенням і могли ухвалювати важливі рішення без його участі [68, с.99].

Євроскептицизм став помітним політичним і соціальним явищем у багатьох країнах Європи, впливаючи на дискусії щодо політик ЄС, розширення Союзу та зовнішньої допомоги. Хоча критичний погляд на ЄС може зміцнювати демократичний контроль, проблемний євроскептицизм – особливо у формі популістської, націоналістичної або антидемократичної риторики – створює виклики для єдності, ефективності рішень та реалізації політик. Запобігання таким наслідкам потребує комплексного підходу, що поєднує інституційні, політичні, освітні та соціально-економічні стратегії.

Однією з ключових причин зростання євроскептицизму є сприйняття інститутів ЄС як віддалених, непрозорих та малопідзвітних громадянам. Запобігти цьому можна за допомогою комплексних заходів, що підвищують відкритість та підзвітність інституцій.

По-перше, інституції ЄС, роблячи процеси ухвалення рішень більш прозорими, відкривають до себе більшу довіру. Наприклад, публікація детальних пояснень щодо кожного голосування чи законодавчої ініціативи, включаючи інформацію про вплив країн-членів і зацікавлених груп, дозволяє громадянам зрозуміти, чому було прийнято те чи інше рішення. Прикладом є

EU Transparency Register, який відслідковує діяльність лобістів та їхній вплив на політичні процеси [108].

По-друге, важливо забезпечення фінансової підзвітності. Публікація звітів про розподіл фондів ЄС та результати проєктів дозволяє громадянам оцінити ефективність використання бюджетних коштів. Так, портал Cohesion Data Portal надає відкриті дані про регіональні програми ЄС, що сприяє прозорості та контролю [37].

По-третє, громадяни повинні мати можливість безпосередньо брати участь у формуванні політик. Наприклад, платформа Your Voice in Europe дозволяє кожному висловити думку щодо законодавчих пропозицій, а відкриті слухання в Європейському Парламенті дають змогу представникам громадськості ставити питання та отримувати відповіді від депутатів і комісій [120].

По-четверте, регулярна звітність і контроль підвищують підзвітність інституцій. Європейська рахункова палата щороку публікує звіти про фінансову діяльність ЄС, оцінюючи ефективність витрат та реалізацію стратегій. А використання цифрових платформ та відкритих даних, таких як Open Data Portal EU, дозволяє журналістам, дослідникам та громадянам аналізувати інформацію про програми, витрати та політики ЄС. Це не лише підвищує прозорість, а й зменшує потенційну підтримку популістських євроскептичних наративів, які користуються аргументом «непрозорості Брюсселя» [50].

Економічна складова часто стає джерелом євроскептицизму: громадяни можуть вважати, що кошти ЄС витрачаються непрозоро або не на користь їхніх регіонів. Підвищення фінансової підзвітності інституцій ЄС є одним із ключових способів зменшити ці побоювання та підвищити довіру до Союзу.

По-перше, важливо зберігати регулярні публікації детальних звітів про бюджетні витрати та результати фінансованих програм. Наприклад, Cohesion Data Portal, про який згадувалось вище, надає відкриту інформацію про витрати ЄС на розвиток регіонів, що дозволяє громадянам та дослідникам оцінити ефективність політик та співвідношення витрат і результатів. Такі дані

роблять фінансові процеси більш прозорими і демонструють реальну користь від членства в ЄС.

По-друге, Open Data Portal EU, дозволяє будь-кому отримати доступ до широкого спектра фінансової та програмної інформації: від грантів для наукових досліджень до соціальних і екологічних проєктів. Це підвищує контроль громадськості над витратами ЄС і запобігає поширенню міфів про неефективне використання коштів.

По-третє, фінансова підзвітність також передбачає участь громадських організацій та науковців у моніторингу витрат. Наприклад, незалежні аналітичні центри можуть проводити оцінку ефективності використання коштів ЄС на місцевому рівні, що дозволяє не лише перевіряти прозорість, а й формувати рекомендації щодо покращення політик.

Таким чином, фінансова підзвітність і відкритий доступ до даних сприяють зміцненню довіри громадян до інституцій ЄС, зменшенню підтримки популістських євроскептичних наративів і підвищенню легітимності Союзу у сприйнятті населення. Прозорі економічні процеси показують реальні переваги членства та демонструють, що ЄС здатен ефективно реагувати на потреби своїх громадян.

Регулярна звітність і систематичний контроль діяльності інституцій ЄС є важливим інструментом запобігання проблемним проявам євроскептицизму. Відсутність чіткої та доступної інформації про результати діяльності ЄС може стати підґрунтям для популістських та дезінформаційних наративів щодо «непрозорості Брюсселя».

По-перше, інституції можуть впроваджувати щорічні та квартальні звіти про виконання політик і бюджетів, які публікуються у відкритому доступі. Такі звіти дозволяють громадянам, дослідникам та медіа оцінити ефективність програм ЄС і побачити конкретні результати витрат. Прикладом є Європейська Рахункова Палата (European Court of Auditors), яка регулярно оцінює ефективність використання коштів ЄС та публікує аналітичні звіти, доступні широкому загалу [51].

По-друге, контрольні механізми можуть включати незалежний аудит програм та грантів, що фінансуються ЄС. Це забезпечує додаткову перевірку того, як кошти використовуються на місцевому та національному рівнях, а також дає змогу виявляти ризики неефективності чи зловживань.

По-третє, регулярна звітність створює основу для публічного обговорення та покращення політик. Наприклад, результати аудиторських перевірок та фінансових звітів можуть бути використані для внесення коректив у стратегії фінансування регіонів, наукових досліджень або соціальних програм, демонструючи, що ЄС не лише контролює ресурси, а й активно реагує на виклики та потреби громадян.

Таким чином, регулярна звітність та контроль підвищують підзвітність інституцій, зміцнюють довіру до ЄС і зменшують привабливість євроскептичних меседжів, демонструючи реальні переваги та ефективність роботи Союзу.

Громадянська освіта та залучення молоді є важливими інструментами запобігання проблемним проявам євроскептицизму. Підвищення обізнаності про інституції ЄС, політики та спільні європейські цінності дозволяє громадянам критично оцінювати популістські та націоналістичні наративи. Освітні ініціативи сприяють усвідомленій участі в демократичних процесах та формуванню європейської ідентичності.

Одним із найпомітніших прикладів є програма Erasmus, яка фінансує обміни студентів, стажування та спільні проєкти між країнами-членами ЄС. Програма не лише надає освітні можливості, а й активно сприяє поширенню європейських цінностей, культурного взаєморозуміння та громадянської активності серед молоді. Через безпосередній контакт з іншими країнами та культурами учасники програми формують відчуття приналежності до європейської спільноти, що зміцнює їхню проєвропейську позицію. З бюджетом близько 5,2 мільярда євро на 2026 рік програма продовжує інвестувати в розвиток навичок та громадянську освіту через проєкти транскордонної мобільності та співпраці.

Залишаючись вірною своїй давній підтримці мобільності та співпраці, у 2026 році програма Erasmus+ підтримуватиме більше партнерств та мобільності в шкільному секторі. Ця ініціатива допоможе організаціям випробувати та впровадити інноваційні методи навчання, що сприяють розвитку базових навичок, підтримуючи зусилля ЄС у сфері громадянської активності, демократичної участі та просування спільних цінностей.

Конкурс Erasmus+ 2026 охоплює стратегію «Союзу навичок», метою якої є покращення розвитку навичок для якісного працевлаштування, сприяння навчанню протягом усього життя та сприяння формуванню стійкості [119].

Інвестиції ЄС у програми для молоді, як-от Erasmus, можна розглядати як профілактичний захід проти євроскептицизму. Дослідження показують, що молодь є найпроєвропейською групою населення, що свідчить про ефективність освітніх та культурних ініціатив у формуванні стійкої підтримки Союзу. Залучення молодих громадян на ранніх етапах соціалізації зменшує їхню вразливість до негативних наративів і популістської риторики.

Євроскептицизм виникає через поєднання політичних, економічних та соціальних факторів: прихід популістських урядів, зовнішній вплив, кризи та слабка інформаційна безпека. Відчуженість інституцій ЄС від громадян, непрозорість процесів ухвалення рішень та недостатня підзвітність створюють ґрунт для поширення популістських і націоналістичних наративів. Запобігання таким проявам потребує комплексного підходу. Прозорість та підзвітність інституцій – регулярні фінансові звіти, відкритий доступ до даних, аудит програм і політик. Громадянська участь – платформи для зворотного зв'язку, відкриті слухання та залучення громадян у процес ухвалення рішень. Освіта та робота з молоддю – програми, як Erasmus+, сприяють поширенню європейських цінностей, формуванню проєвропейської ідентичності та зменшенню вразливості до популістських меседжів.

Враховуючи виконане дослідження розділу про проблемні аспекти євроскептицизму у країнах Центральної Європи та шляхи їх вирішення, можна зробити висновки, що зростання євроскептичних настроїв у регіоні зумовлене

комплексом взаємопов'язаних факторів: неоднорідністю політичних інтересів держав-членів, впливом третіх глобальних гравців (Росії, США та КНР), націоналістичною риторикою політичних партій, складністю інституційного механізму прийняття рішень у ЄС та низьким рівнем довіри громадян до інституцій. Євроскептицизм проявляється не лише у формі опозиції до інтеграційних процесів, а й через прагматичну політику окремих держав, зокрема у контексті санкційної політики, міграційної кризи та підтримки України.

Дослідження ролі громадської думки підтвердило, що, незважаючи на певне зростання критичних настроїв, населення Центральної Європи продовжує підтримувати спільну зовнішню політику ЄС, усвідомлюючи її значення для безпеки та стабільності регіону. Водночас, прояви євроскептицизму впливають на двосторонні відносини з Україною, за умови, коли націоналістичні та популістські наративи частково визначають політичні пріоритети та обмежують підтримку Києва.

Розділ також виділив потенційні механізми зменшення євроскептицизму: підвищення прозорості та підзвітності інституцій ЄС, уніфікація нормативно-правової бази держав-членів, залучення громадян до процесів ухвалення рішень, підвищення фінансової та програмної підзвітності, а також посилення внутрішньої інтеграції у сферах безпеки, міграції та інформаційної політики. Ефективна реалізація цих заходів сприятиме відновленню довіри до ЄС та зменшенню впливу євроскептичних наративів, забезпечуючи більшу стабільність у зовнішній політиці організації та регіону загалом.

Отже, євроскептицизм у Центральній Європі є комплексним явищем, яке поєднує внутрішньодержавні, інституційні та зовнішні чинники. Його подолання вимагає системного підходу, що враховує політичні інтереси держав, активну участь громадян та протидію зовнішнім викликам, а також посилення інтеграційних процесів у стратегічно важливих сферах діяльності ЄС.

ВИСНОВКИ

У ході проведеного дослідження було здійснено комплексний аналіз явища євроскептицизму в країнах Центральної Європи, що дозволило всебічно оцінити його природу, динаміку розвитку, прояви та вплив на політичні процеси регіону.

Відповідно до визначеної у вступі мети дослідження – проаналізувати актуальні тенденції розвитку євроскептицизму у країнах Центральної Європи, визначити його форми, прояви та вплив на політичні процеси регіону – було вирішено такі завдання:

1. Розкрити теоретико-методологічні засади аналізу формування та розвитку євроскептицизму.

У результаті виконання першого завдання було детально розкрито теоретико-методологічні засади аналізу формування та розвитку євроскептицизму. Проведено комплексний огляд наукових підходів до визначення сутності явища, зокрема виділено основні типології євроскептичних настроїв, що відображають різні рівні опозиції до ідеї євроінтеграції – від поміркованого критичного ставлення до радикального антиєвропейського курсу.

Окрему увагу приділено факторам, що формують євроскептичні настрої: політичним, економічним, соціокультурним та історичним контекстам у різних країнах Центральної та Східної Європи. Першим кроком дослідження стало розкриття теоретико-методологічних основ аналізу євроскептичних настроїв. Було встановлено, що євроскептицизм є багатограним явищем, яке включає політичні, економічні, соціокультурні та ідеологічні аспекти. Наукові підходи до його вивчення зосереджуються на типологізації опозиції до європейської інтеграції, виокремлюючи від поміркованої критики політики ЄС до радикального антиєвропейського курсу. Методологічний арсенал дослідження охоплює аналіз політичних дискурсів, діяльності політичних партій, медіа та громадської думки. Такий підхід дозволяє оцінити не лише наявність євроскептичних тенденцій, а й масштаби їхнього впливу на внутрішню та

зовнішню політику країн регіону. Він забезпечив наукову основу для подальшого порівняльного аналізу проявів євроскептицизму у Центральній Європі та визначення потенційних наслідків для України. Було пророблено дослідження основних типів і форм опозиції ідеї європейської інтеграції дало можливість ґрунтовно проаналізувати структуру та внутрішню логіку явища євроскептицизму, а також простежити, як різні його прояви формуються, інституціоналізуються й впливають на політичні процеси в окремих країнах Центральної Європи та ширшому європейському контексті. Поставлене завдання вимагало не лише класифікації наявних теоретичних підходів, але й їхнього практичного застосування до емпіричного матеріалу, що охоплює Словаччину, Угорщину, Польщу та Румунію. Саме це дозволило показати: євроскептицизм не є монолітним явищем – навпаки, він відзначається багаторівневою природою, залежить від історичного досвіду держави, соціокультурних чинників, економічних умов та актуальних політичних конфліктів.

Передусім дослідження продемонструвало, що опозиція ідеї європейської інтеграції проявляється у двох базових типах, які широко використовуються в європейських студіях – «м'який євроскептицизм» та «твердий євроскептицизм». Перший, радикальний тип, передбачає повну або часткову відмову від членства в ЄС, заперечення легітимності самого проекту інтеграції, критику фундаментальних цінностей та інституцій Союзу. Другий – м'якший – полягає у невдоволенні окремими політиками чи напрямами розвитку ЄС, водночас визнаючи доцільність його існування. Проведений аналіз показав, що у країнах Центральної Європи ці два типи можуть одночасно співіснувати в одному політичному середовищі та навіть у межах однієї партії, що свідчить про гібридність даного явища.

У процесі розгляду опозиції ідеї європейської інтеграції вдалося виявити і конкретні форми її прояву, які охоплюють як інституційний, так і позаінституційний рівні. До інституційних форм належать: діяльність парламентських партій євроскептичного спрямування; риторика та рішення

урядів, що підважують європейську єдність; зміни у національному законодавстві, спрямовані на протиставлення Брюсселю; підтримка референдумів щодо спірних питань; блокування санкцій чи інших рішень ЄС. Позаінституційні форми включають вплив медіа, громадських організацій, релігійних акторів, вуличних протестів та націоналістичних рухів. Особливе значення має й поширення євроскептичних наративів через соціальні мережі, де використовується маніпулятивний або емоційно забарвлений контент.

Окреме місце у дослідженні зайняв аналіз того, які теми стають центральними для різних типів опозиції європейській інтеграції. На основі матеріалу з чотирьох країн Центральної Європи було визначено ключові напрямки критики ЄС:

- міграційна політика та питання кордонів;
- питання національного суверенітету, які активно експлуатуються майже в усіх країнах регіону;
- консервативні цінності та спротив ліберальному порядку денному ЄС;
- соціально-економічне невдоволення, зокрема нерівномірним розподілом коштів чи наслідками ринкових реформ;
- геополітичні питання, у тому числі позиціонування щодо Росії, США чи Китаю;
- критика бюрократизації та «диктату Брюсселя», що часто подається як опозиція надмірному впливу європейських інституцій.

2. Проаналізувати особливості прояву євроскептицизму у Словаччині, Угорщині, Польщі та Румунії.

Виконання другого завдання дало змогу здійснити глибоке порівняльне дослідження проявів євроскептицизму у чотирьох країнах Центральної Європи – Словаччині, Угорщині, Польщі та Румунії. Аналіз політичних процесів у Словаччині, Угорщині, Польщі та Румунії показує, що кожна з цих країн виробила власну модель ставлення до Європейського Союзу, яка поєднує історичні, політичні та соціальні чинники.

Словаччина демонструє переважно ситуативний та емоційний тип євроскептицизму, пов'язаний із високою поляризацією суспільства та впливом зовнішньої дезінформації. Суспільні настрої тут нестійкі: значна частина громадян одночасно підтримує членство в ЄС, але схильна до прийняття антизахідних наративів, зокрема щодо війни Росії проти України. У цьому випадку євроскептицизм не є ідеологічно оформленим, а радше формується під впливом внутрішніх криз та політичного популізму.

Найбільш системний і структурований євроскептицизм спостерігається в Угорщині. Тут він став частиною державної політики, що слугує для легітимації не ліберальних тенденцій та мобілізації виборців. Угорський уряд активно використовує теми міграції, «захисту традиційних цінностей» і боротьби з «надмірними повноваженнями Брюсселя». Євроскептична риторика виконує не лише внутрішньополітичну роль, але й формує зовнішньополітичний курс, що включає зближення з Росією та іншими державами, які позиціонуються як альтернативи ЄС.

Польща демонструє суперечливу модель євроскептицизму: суспільство загалом залишається одним із найбільш проєвропейських у регіоні, водночас частина політичних еліт використовує риторику «суверенітету» та критикує ЄС у сфері цінностей і верховенства права. Польський євроскептицизм здебільшого не заперечує саму ідею інтеграції, а висуває претензії щодо окремих напрямів політики ЄС. Таким чином, він є радше ідеологічним і вибірковим, ніж системним.

На цьому тлі Румунія вирізняється дещо нижчим рівнем євроскептицизму. Більшість громадян підтримує членство в ЄС як гарантію модернізації, розвитку та безпеки. Євроскептичні сили існують, але вони мають обмежений вплив на державну політику.

3. Оцінити вплив євроскептичних тенденцій у країнах Центральної Європи на Україну.

Особливу увагу приділялось також завданню щодо оцінки впливу євроскептичних тенденцій у країнах Центральної Європи на Україну. Вплив

євроскептичних тенденцій на Україну є особливо значущим, адже саме Центральна Європа виступає її ключовим безпековим і політичним простором. Євроскептичні уряди здатні уповільнити підтримку України на рівні Європейського Союзу: від блокування фінансових пакетів і оборонних рішень до формування менш солідарної зовнішньої політики. В інформаційному вимірі посилення антиєвропейських або проросійських наративів у сусідніх державах може знижувати рівень суспільної підтримки України, що ускладнює двосторонню співпрацю. Економічні суперечки, протекціонізм чи внутрішні політичні кризи в країнах регіону також здатні негативно впливати на український експорт, логістику та інвестиційний клімат.

4. Визначити потенційні ризики євроскептицизму у країнах Центральної Європи та можливі шляхи їх подолання.

Також, важливим завданням було визначити потенційні ризики євроскептицизму у країнах Центральної Європи та можливі шляхи їх подолання. Потенційні загрози, що їх несе євроскептицизм, охоплюють як інституційний, так і соціальний вимір. Передусім, поширення антиєвропейських наративів загрожує зниженням ефективності механізмів ухвалення рішень у ЄС: блокування санкцій, затримки в ухваленні бюджетів і спільних програм стали реальними політичними практиками. Інформаційна дестабілізація – ще один надзвичайно небезпечний аспект, адже дезінформаційні кампанії не лише формують недовіру до європейських інституцій, а й створюють підґрунтя для поляризації суспільства та посилення впливу зовнішніх акторів. Не менш значущими є економічні ризики: поширення переконання, що ЄС «недостатньо вигідний», може спричинити зниження підтримки інтеграційних програм, а отже – послабити згуртованість Союзу.

Подолання цих викликів вимагає комплексного підходу. Політика ЄС має бути більш прозорою та зрозумілою для громадян, адже саме відчуття «далекості Брюсселя» часто живить євроскептичні настрої. Підвищення ефективності комунікації про результати європейських програм, розвиток

громадянської освіти та інвестиції у молодіжні ініціативи здатні зробити європейську інтеграцію ближчою до людей.

Отже, євроскептицизм у Центральній Європі є викликом не лише для Європейського Союзу, а й для України. Його подолання потребує спільних зусиль – гнучкої політики, стратегічної комунікації та послідовних реформ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баштовий Д. Нічого особистого, лише гроші: як і чому Угорщина блокує євроінтеграцію України. *Європейська правда*. 2023. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2023/11/28/7174373/> (дата звернення: 18.11.2025)
2. Вареня З. «У мене багато застережень». Кароль Навроцький про Україну Зоряна Вареня image. URL: <https://novapolshcha.pl/article/u-mene-bagato-zasterezhen-karol-navrockii-pro-ukrayinu> (дата звернення: 25.11.2025)
3. Вибори до Європарламенту: як проголосував Євросоюз. *DW*. URL: <https://www.dw.com/uk/vibori-do-evroparlamentu-ak-progolosuvav-evrosouz/a-69317848> (дата звернення: 20.11.2025)
4. Гарагонич В.В. Джерельно-інформаційна база дослідження проблем транскордонного співробітництва та участі в ньому України. *Історичний архів. Наукові студії: збірник наукових праць*. Миколаїв: Вид-во МДУ ім. Петра Могили, 2009. Вип.2. С. 10-16.
5. Давимука О. Актуальні питання реалізації зовнішньої політики Угорщини. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2020. Випуск 32, с. 95-101. URL: http://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/32_2020/15.pdf (дата звернення: 09.11.2025)
6. Джойнер Е. Угорщина на чолі ЄС: чого очікувати від її головування. *DW*. URL: <https://www.dw.com/uk/ugorsina-na-coli-es-cogo-ocikuvati-vid-ii-golovuvanna/a-69469190> (дата звернення: 12.11.2025)
7. Долішній М.І., Беленький П.Ю. Транскордонне співробітництво регіонів у контексті інтеграції України в ЄС. *Проблеми економічної інтеграції України в Європейський Союз: теорія і стратегія: збірник текстів виступів міжнародної наукової конференції*. Львів: Діло Лтд, 1996. С. 157-158.
8. Досвід країн Вишеградської четвірки на шляху до ЄС: Можливості для України: Аналітичні оцінки. Ужгород: Видавництво В.Падяка, 2003. 329 с.

9. Ерман Г. «Три удари у спину»: в чому Угорщина звинувачує Україну. *BBC News Україна*. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-43898566> (дата звернення: 20.11.2025)
10. Зелена Угода. *Національна академія аграрних наук України*, 2020. URL: http://naas.gov.ua/news/?ELEMENT_ID=5861 (дата звернення: 20.11.2025)
11. Зерній Ю.О. Як суспільства пам'ятають: властивості та механізми функціонування історичної пам'яті. *Стратегічні пріоритети*. 2008. № 4 (9). С. 35–43.
12. Ковчар О. Роль Карпатського Єврорегіону у зміцненні безпеки і стабільності в Центральній та Східній Європі. *Діловий вісник*. 2001. №1. С. 1-2.
13. Конкурентоспроможність територій: практ. посіб. / А.Ткачук, В.Толкованов, С.Марковський, та ін. Київ: Легальний статус, 2011. 152 с.
14. Копійка В., Шинкаренко Л. Європейський Союз: заснування і етапи становлення. Київ: Видавничий дім «Ін Юре», 2001. 447 с.
15. Кіш Є. Центральна Європа: теоретико-методологічні засади концепту. *Науковий вісник УжНУ. Серія Історія*. 2012. Вип. 28. С.190-194.
16. Кіш Є. Політика Євросоюзу щодо транскордонного співробітництва з Україною після розширення ЄС. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: історія*. 2008. Випуск 20. С.12-16.
17. Кравченко О. Голова уряду Словаччини запропонував Україні 10 років вести переговори про мир. *LB.ua*, 2023. URL : https://lb.ua/world/2023/10/26/581400_golova_uryadu_slovachchini.html (дата звернення: 20.11.2025)
18. Мікула Н.А. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво: Монографія. Львів: ІРД НАН України, 2004. 395 с.
19. Нагорна Л.П. Історична пам'ять: теорії, дискурси, рефлексії. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2012. 328 с.
20. Панченко Ю., Герасимчук С. Непублічний союзник: як Румунія допомагає Києву та чому там зростають рейтинги українофобів. *Європейська*

права, 2024. URL:
<https://www.eurointegration.com.ua/articles/2024/01/22/7177908/> (дата звернення:
 20.11.2025)

21. Пошедін О. Положення Договору про Європейський Союз щодо Спільної зовнішньої і безпекової політики ЄС. URL:
<https://aprei.com.ua/podcast/podkast-2-polozhennya-dogovoru-pro-yevropejskyj-soyuz-shhodo-spilnoyi-zovnishnoyi-i-bezpekovoji-polityky-yes/> (дата звернення:
 20.11.2025)

22. Сало І. С. Політичні системи країн Вишеградської групи: досвід трансформації. *Стратегічна панорама*. 2006. №1. С.23-27.

23. Тарнавський О. Генезис євроскептицизму. *Українська асоціація викладачів та дослідників європейської інтеграції*. 2017 №1 С. 306-311

24. Тарнавський О. Історико-теоретичні аспекти виникнення концепту євроскептицизму. *Вісник Львівського університету. Філософсько-політологічні студії*. 2017 №11. С. 146-153

25. Тарнавський О. Федералізм і функціоналізм як наукові підходи до вивчення євроскептицизму. *Політичні процеси сучасності: глобальний та регіональні виміри. Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції*, Івано-Франківськ, 12-13 жовтня 2017 р. Івано-Франківськ, 2017. С. 72-74.

26. Тарнавський, О. Проблемні аспекти й перспективи розвитку сучасних типологій євроскептицизму. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право : збірник наукових праць*. – 2017. – № 3/4 (35/36). – С. 34–39.

27. Федан Р. Регіональні чинники активізації транскордонного співробітництва Польщі та України: монографія. Львів: ІРД НАН України, 2003. 336 с.

28. Хомра О.У. Трансформація прикордонного режиму західних сусідів України у зв'язку з їх вступом до ЄС: наслідки для України. *Стратегічна панорама: щоквартальний науково-практичний журнал РНБО України*. 2004. №4. С.13-17.

29. About Hungary. Prime Minister Viktor Orbán's statement on Facebook following a meeting of the National Security Operational Group. URL: <https://abouthungary.hu/speeches-andremarks/prime-minister-viktor-orbans-statement-on-facebook-following-a-meeting-of-the-national-security-operational-group> (дата звернення: 22.11.2025)

30. Agenda 2000 – Commission Opinion on Slovakia's Application for Membership of the European Union. European Commission, *Agenda 2000* 1997. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/doc_97_20 (дата звернення: 29.11.2025)

31. Bilčík V., Bruncko M. Európska únia dnes. *SFPA*, 2001. URL: https://www.sfpa.sk/wp-content/uploads/2021/08/2001_Bilcik_Bruncko.pdf (дата звернення: 23.11.2025)

32. Bondarieva, K. & Tyshchenko, K. Slovak PM calls Zelenskyu «beggar» and «blackmailer». *Ukrainska Pravda*, 11 January. URL: <https://www.pravda.com.ua/eng/news/2025/01/11/7493077/>. (дата звернення: 25.11.2025)

33. Chirileasa A. Euro-scepticism on the rise in Romania amid wide discrepancies. URL: <https://www.romania-insider.com/euroscepticism-survey-feb-2021> (дата звернення: 25.11.2025)

34. Clarke D. Communism and Memory Politics in the European Union. *Central Europe*. 2014. Vol. 12. № 1. P. 99–114.

35. Clark D. Support for European Union membership in Poland from 2014 to 2024. *STATISTA*, 2025. URL: <https://www.statista.com/statistics/957570/poland-attitude-towards-eu-membership/?srsltid=AfmBOootssvW0-Y86pq5UEpoal-OZqmC9u32ppTscz27GDUkDfjStNNj> (дата звернення: 25.11.2025)

36. Clark D. Value of subsidies received from the European Union (EU) by Hungary from 2010 to 2024 *STATISTA*, 2025. URL: <https://www.statista.com/statistics/1289984/hungary-value-of-subsidies-received-from-the-eu/?srsltid=AfmBOop0PEjdTaRoDqV5099ckROobdIjYz3D5gfh4QGxsnGW4w4vKxNA>

37. Cohesion Open Data Platform. URL: <https://data.europa.eu/en/news-events/news/cohesion-open-data-platform> (дата звернення: 25.11.2025)
38. Craciun C. Romanians — From Europhiles to Reluctant Europeans. URL: https://eu.boell.org/sites/default/files/uploads/2013/12/euroscepticism_in_romania.pdf
39. Commission intends to close Article 7(1) TEU procedure for Poland. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/nl/ip_24_24 (дата звернення: 25.11.2025)
40. Council Regulation (EU) No 390/2014 of 14 April 2014 establishing the Europe for Citizens programme for the period 2014–2020. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014R0390> (дата звернення: 12.11.2025)
41. Czechs and Slovaks Show Lowest Interest In European Elections, Says EU Poll. *Brno Daily*, 2023. URL: <https://brnodaily.com/2023/06/07/news/czechs-and-slovaks-show-lowest-interest-in-european-elections-says-eu-poll> (дата звернення: 23.11.2025)
42. Czyż A. The Visegrad Group countries towards the war in Ukraine in 2022. *Studia Politologiczne*. URL: https://www.researchgate.net/publication/385373680_The_Visegrad_Group_Countries_Towards_the_War_in_Ukraine_in_2022 (дата звернення: 25.11.2025)
43. Danaj A., Lazányi K., & Bilan S. Euroscepticism and populism in Hungary: The analysis of the prime minister's discourse. URL: https://www.jois.eu/files/18_465_Danaj_Lazany.pdf (дата звернення: 25.11.2025)
44. Deloy C. The Hungarians approved their country's membership to the European Union by a wide majority. *Fondation Robert Schuman*. 2004. URL: <https://www.robert-schuman.eu/en/monitor/171> (дата звернення: 20.11.2025)
45. Directorate-General for Migration and Home Affairs. 2025, February 28. Slovakia: Progress and challenges in the integration of people displaced from Ukraine. *European Commission*. URL: <https://home->

affairs.ec.europa.eu/news/slovakia-progress-and-challenges-integration-people-displaced-ukraine-2025-02-28_en (дата звернення: 25.11.2025)

46. Duch A. Eurobarometer ukázal, že Slováci si uvedomujú význam eurovolieb. *Teraz.sk*, 2024. URL: <https://www.teraz.sk/eurovolby-2024/eurobarometer-slovensko-nie-je-na-posle/788740-clanok.html> (дата звернення: 23.11.2025)

47. Duleba A. Die zwei Gesichter des Robert Fico. Die Slowakei und Russlands Krieg gegen die Ukraine. *Osteuropa*, 11–12. URL: <https://zeitschrift-osteuropa.de/hefte/2024/11-12/die-zwei-gesichter-des-robert-fico/> (дата звернення: 25.11.2025)

48. Edwards C. Orbán meets Putin in Moscow to shore up Hungary's energy supplies, making use of Trump exemption. *CNN Business*, 2025. URL: <https://edition.cnn.com/2025/11/28/energy/orban-putin-moscow-hungary-energy-oil-intl> (дата звернення: 20.11.2025).

49. EU High Representative for Foreign Affairs and Security Policy. *European Council, Council of the European Union*, 2025. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/council-eu/high-representative-foreign-affairs-security-policy/> (дата звернення: 20.11.2025)

50. EU Open Data. *European Commission*, 2022. URL: https://commission.europa.eu/resources/statistics/eu-open-data-portal_en (дата звернення: 20.11.2025)

51. European Court of Auditors (ECA) URL: https://european-union.europa.eu/institutions-law-budget/institutions-and-bodies/search-all-eu-institutions-and-bodies/european-court-auditors-eca_en (дата звернення: 25.11.2025)

52. European Parliament resolution of 19 September 2019 on the importance of European remembrance for the future of Europe. *Official Journal of the European Union*. 2021. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=oj:JOC_2021_171_R_0007 (дата звернення: 20.11.2025).

53. Fico: Útoky v Paříži potvrdili riziká spojené s migračnou vlnou. *Pravda*, 2015. URL: <https://spravy.pravda.sk/svet/clanok/373948-fico-utoky-v-parizi-potvrdili-rizika-spojene-s-migracnou-vlnou/> (дата звернення: 20.11.2025)
54. Filippov A. How Fico unexpectedly changed his stance on Ukraine and what Trump has to do with it. *European Pravda*, 8 September. Available at. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/eng/news/2025/09/8/7219663/> (дата звернення: 25.11.2025)
55. Fit for 55. *European Council, Council of the European Union*, 2023. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/fit-for-55/> (дата звернення: 20.11.2025)
56. Flood Ch. Euroscepticism: A Problematic Concept. *UACES 32nd Annual Conference and 7th Research Conference Queen's University Belfast, Standard Eurobarometer*. 2024. p. 101-135.
57. Fornara F. B. Hungary and Euroscepticism: What Do Hungarians Think? URL: <https://europrospects.eu/hungary-and-euroscepticism/> (дата звернення: 25.11.2025)
58. Friefing F. How much eu do hungarians want? URL: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/budapest/19376.pdf> (дата звернення: 25.11.2025)
59. Fuchs E., Otto M. Educational Media, Textbooks, and Postcolonial Relocations of Memory Politics in Europe. *Journal of Educational Media, Memory, and Society*. 2013. № 5 (1). P. 1–13.
60. Geyer, R. & Swank, D. Rejecting the European Union: Norwegian social democratic opposition to the EU in the 1990s. *Party Politics*. 1997. № 19. p. 549–562.
61. GLOBSEC Trends 2024 Poland. *GLOBSEC*, 2024. URL: <https://www.globsec.org/what-we-do/publications/globsec-trends-2024-poland> (дата звернення: 25.11.2025)

62. GLOBSEC Trends 2024 Romania. *GLOBSEC*, 2024. URL: <https://www.globsec.org/what-we-do/publications/globsec-trends-2024-romania> (дата звернення: 25.11.2025)
63. GLOBSEC. Perception of Ukrainian Refugees in the V4. *GLOBSEC*, 2022. URL: https://www.globsec.org/sites/default/files/2022-12/GLTrends_Ukraine_refugees_summary%20v13%20spreads.pdf (дата звернення: 25.11.2025)
64. Göncz B. Lengyel G. Europhile Public vs Eurosceptic Governing Elite in Hungary? URL: <https://www.intereconomics.eu/contents/year/2021/number/2/article/europhile-public-vs-eurosceptic-governing-elite-in-hungary.html> (дата звернення: 25.11.2025)
65. Gros D., Steinherr A. From transition to integration: joining the EU. *Economic Transition in Central and Eastern Europe: Planting the Seeds*. Cambridge University Press. 2004. P. 263–302.
66. Harmsen R., Spiering M. Euroscepticism: Party Politics, National Identity and European Integration (European Studies 20). Rodopi, 2005. 290 p.
67. Harper J. Polish far-right protesters accuse government of ‘treason’ over support for Ukraine. *Anadolu Agency*, 25 July. URL: <https://www.aa.com.tr/en/europe/polish-far-right-protesters-accuse-government-of-treason-over-support-for-ukraine/3285343>. (дата звернення: 25.11.2025)
68. Henderson K. Euroscepticism or Europhobia: Opposition Attitudes to the EU in the Slovak Republic. *European Stability Initiative*, 2002. URL: https://esiweb.org/pdf/slovakia_henderson-euroscepticism-or-europhobia.pdf (дата звернення: 25.11.2025)
69. Henderson K. Slovakia in the EU – success story or problem case? *LSE EUROPP Blog*, 2024. URL: <https://blogs.lse.ac.uk/europpblog/2024/05/29/slovakia-in-the-eu-success-story-or-problem-case> (дата звернення: 25.11.2025)
70. History of the EU. *European Union official website*. URL: https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu_en (дата звернення: 25.11.2025)

71. How Romania's Presidential Election Became the Plot of a Cyber-Thriller. URL: https://youth.europa.eu/news/how-romania-presidential-election-became-plot-of-cyber-thriller_en (дата звернення: 25.11.2025)

72. Hungary and Euroscepticism: What Do Hungarians Think? *Euro Prospects*, 2025. URL: <https://europrospects.eu/hungary-and-euroscepticism/> (дата звернення: 25.11.2025)

73. Hungary's EU presidency, security issues, and the bilateral relations agreement: Volodymyr Zelenskyy met with Viktor Orbán in Kyiv. *President of Ukraine Official website*, 2 July. URL: <https://www.president.gov.ua/en/news/golovuvannya-ugorshini-v-yes-pitannya-bezpeki-ta-ugoda-pro-d-91913>. (дата звернення: 25.11.2025)

74. Hungary's eurosceptic Orban takes helm of rotating EU presidency. *France24*, 2024. URL: <https://www.france24.com/en/europe/20240701-eurosceptic-hungary-takes-over-rotating-eu-presidency-amid-concerns-over-pro-russia-stance> (дата звернення: 25.11.2025)

75. Hutton P.H. *History as an Art of Memory*. University Press of New England, 1993. 255 p.

76. Importance of European remembrance for the future of Europe European Parliament resolution of 19 September 2019 on the importance of European remembrance for the future of Europe (2019/2819(RSP)). *European Parliament*, 2024. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2019-0021_EN.pdf. (дата звернення: 12.11.2025)

77. Корецький Р., Мудде С. The Two Sides of Euroscepticism. Party Positions on European Integration in East Central Europe. *European Union Politics*. 2002. № 3(3). p. 297-326.

78. Körömi C. Czech ammo lifeline for Ukraine comes under fire at home. *Politico Europe*, 2025. URL: <https://www.politico.eu/article/czech-republic-andrej-babis-ammunition-war-in-ukraine/>. (дата звернення: 25.11.2025)

79. Králiková M. Euroscepticism in Slovakia: The broken promise of prosperity and stability. *Trulies-Europe.de*. URL: <http://trulies-europe.de/?p=1198> (дата звернення: 25.11.2025)

80. Kroet C. Robert Fico: Migrant quotas «politically dead issue». *Politico*, October 14. 2015. URL: <https://www.politico.eu/article/robert-fico-migrant-quotas-politically-dead-issue/> (дата звернення: 25.11.2025)

81. Krzysztozek A. Polish judicial reforms violate EU law, EU court rules- <https://www.euractiv.com/news/polish-judicial-reforms-violate-eu-law-eu-court-rules/> (дата звернення: 25.11.2025)

82. Leconte C. E. Understanding Euroscepticism. *Basingstoke: Palgrave Macmillan*, 2010. 264 p.

83. Leggewie C. Seven circles of European memory. *Eurozine*, 2010. URL: <https://www.eurozine.com/seven-circles-of-european-memory/> (дата звернення: 12.11.2025)

84. Lukiv J., Parker J. Hungary blocks €50bn of EU funding for Ukraine. *BBC*, 2023. URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-67724357> (дата звернення: 20.11.2025)

85. Lynes M. Poland's evolution in the European Union: From Euroscepticism to leadership. URL: <https://www.theparliamentmagazine.eu/news/article/polands-evolution-in-the-european-union-from-euroscepticism-to-leadership> (дата звернення: 25.11.2025)

86. Migrants crisis: Slovakia «will only accept Christians». *BBC News*, August 19, 2015. URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-33986738> (дата звернення: 25.11.2025)

87. Mälksoo M. The Memory Politics of Becoming European: The East European Subalterns and the Collective Memory of Europe. *European Journal of International Relations*. 2009. № 15 (4). P. 653–680.

88. Na Slovensku po parlamentných voľbách rastie prozápadná geopolitická orientácia. Slovenská akadémia vied. *SAV.sk*, 2024. URL:

https://www.sav.sk/index.php?lang=sk&doc=services-news&source_no=20&news_no=12071 (дата звернення: 25.11.2025)

89. National Bank of Slovakia. The Economic Benefits of Slovakia's EU Membership – Policy Briefs. *National Bank of Slovakia*, 2024. URL: <https://nbs.sk/en/news/the-economic-benefits-of-slovakias-eu-membership-policy-briefs> (дата звернення: 25.11.2025)

90. Orban calls EU migrant plan 'idiotic'. *DW*, 2015. URL: <https://www.dw.com/en/hungarian-prime-minister-viktor-orban-calls-eu-migrant-plan-idiotic-defends-death-penalty/a-18462379> (дата звернення: 25.11.2025)

91. Poland: between Euroscepticism in reformist guise and tempered Euro-enthusiasmween Euroscepticism. *CIDOB*, 2024. URL: <https://www.cidob.org/en/publications/poland-between-euroscepticism-reformist-guise-and-tempered-euro-enthusiasm> (дата звернення: 25.11.2025)

92. Pro-EU centrist wins Romania's tense presidential runoff over hard-right nationalist. *PBS NEWS*, 2025. URL: <https://www.pbs.org/newshour/world/pro-eu-centrist-wins-romanias-tense-presidential-runoff-over-hard-right-nationalist> (дата звернення: 25.11.2025)

93. Real-Dato J., Sojka, A. The Rise of (Faulty) Euroscepticism? The Impact of a Decade of Crises in Spain. *South European Society and Politics*. 2020. № 21. P. 1–28.

94. Riishoj S. Europeanization and Euroscepticism. Experiences from Poland and the Czech Republic. *Central European Political Studies Review*. 2004. URL : https://www.sdu.dk/-/media/files/om_sdu/institutter/statskundskab/skriftserie/euroscepticism_hjemmeside.pdf (дата звернення: 25.11.2025)

95. ROMANIA: Parties represented in parliament. 2023. URL: <https://populist.org/wp-content/uploads/2023/09/Romania.pdf> (дата звернення: 20.11.2025)

96. Romanian Presidency at SUERD: Successful practices in cross-border cooperation in the Danube region. *Ministerul Economiei*, 2024. URL: <https://www.imm.gov.ro/2019/05/28/romanian-presidency-at-suerd-successful->

practices-in-cross-border-cooperation-in-the-danube-region-analyzed-in-bucharest/
(дата звернення: 25.11.2025)

97. Rule of Law: Commission launches infringement procedure against Poland for violations of EU law by its Constitutional Tribunal. *European Commission*, 2021. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_21_7070 (дата звернення: 25.11.2025)

98. Sarov R. The uprising Eurosceptic phenomenon in Romania post-Brexit. *JURIDICE MOLDOVA*, 2019. URL: <https://juridicemoldova.md/9082/the-uprising-eurosceptic-phenomenon-in-romania-post-brexit.html> (дата звернення: 25.11.2025)

99. Slovakia and the enlargement of the European Union. *European Parliament*, 2000. URL: https://www.europarl.europa.eu/enlargement/briefings/13a3_en.htm (дата звернення: 25.11.2025)

100. Szicherle P. Public Attitudes in Romania: Staying in the West With Some Doubts. GLOBSEC, 2024. URL: <https://www.globsec.org/what-we-do/publications/public-attitudes-romania-staying-west-some-doubts> (дата звернення: 25.11.2025)

101. Taggart P., Szczerbiak A. Contemporary Euroscepticism in the party systems of the European Union candidate states of Central and Eastern Europe. *European Journal of Political Research*. 2004. Vol. 43, No. 1. P. 1–30.

102. Taggart P., Szczerbiak A. *Opposing Europe? The Comparative Party Politics of Euroscepticism*. Oxford : *Oxford University Press*, 2008. 256 p.

103. Taggart, P. & Szczerbiak, A. Putting Brexit into perspective: the effect of the Eurozone and migration crises and Brexit on Euroscepticism in European states. *Journal of European Public Policy*, URL: <https://www.semanticscholar.org/paper/Putting-Brexit-into-perspective%3A-the-effect-of-the-Taggart-Szczerbiak/b3268831994453e43119edd82d2f8fdbf289bedb> (дата звернення: 25.11.2025)

104. Taggart P., Szczerbiak A. Theorizing Party-Based Euroscepticism: Problems of Definition, *Measurement and Causality Sussex European Institute Working Paper*. 2003. No. 69.

105. The Accession Partnership with Romania. *EUR-Lex*, 2007. URL: <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/the-accession-partnership-with-romania.html> (дата звернення: 25.11.2025)

106. The President of Ukraine met with the President of the Czech Republic in Washington. President of Ukraine. *President of Ukraine Official website*, 2024. URL: <https://www.president.gov.ua/en/news/u-vashingtoni-prezident-ukrayini-zustrivsvya-z-prezidentom-ch-92109>. (дата звернення: 25.11.2025)

107. Thorpe N. Thousands party at Budapest Pride in clear message to Orban. *BBC Budapest*, 2025. URL: <https://www.bbc.com/news/articles/clylnev5y36o> (дата звернення: 20.11.2025)

108. Transparency Register. European Commission, 2022. URL: https://commission.europa.eu/about/service-standards-and-principles/transparency/transparency-register_en (дата звернення: 20.11.2025)

109. Hargitai T. How Eurosceptic is Fidesz actually? *Politics in Central Europe*, 2020. URL: <https://reference-global.com/2/v2/download/pdf/10.2478/pce-2020-0009> (дата звернення: 25.11.2025)

110. Szczerbiak A., Taggart P. Euroscepticism and anti-establishment parties in Europe. *Journal of European Integration*. 2024. Vol. 46, No. 8. P. 1171–1191.

111. Treib O. Euroscepticism is here to stay: what cleavage theory can teach us about the 2019 European Parliament elections. *Journal of European Public Policy*. 2020. № 28. P. 1–16.

112. Ukraine. European Commission – European Neighbourhood Policy. *European Commission*, 2025. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/european-neighbourhood-policy/countries-region/ukraine_en (дата звернення: 25.11.2025)

113. UNHCR. A million refugees and migrants flee to Europe in 2015. *UNHCR*, 2015. URL: <https://www.unhcr.org/news/news-releases/million-refugees-and-migrants-flee-europe-2015> (дата звернення: 25.11.2025)

114. Usherwood S., Startin N. Euroscepticism as a Persistent Phenomenon. *Journal of Common Market Studies*. 2013. URL:

https://www.researchgate.net/publication/259372938_Euroscepticism_as_a_Persistent_Phenomenon

115. Vachudova M. A. Euroscepticism in Central Europe. *Lund University*, 2005. URL:

<https://lup.lub.lu.se/luur/download?func=downloadFile&recordId=1320981&fileId=1320982> (дата звернення: 25.11.2025)

116. Genovese V. Poland and Hungary among those ready to challenge EU over 'unacceptable' migration rules. *EURONEWS*, 2025. URL: <https://www.euronews.com/my-europe/2025/11/13/poland-hungary-among-those-ready-to-challenge-eu-over-unacceptable-migration-rules> (дата звернення: 25.11.2025)

117. Verseck K. Romania: Historic victory for pro-European candidate. *DW*, 2025 URL: <https://www.dw.com/en/romania-historic-victory-for-pro-european-candidate/a-72599369> (дата звернення: 25.11.2025)

118. Viktor Orbán a 'New Kind of Eurosceptic,' POLITICO Says. *Hungarian Conservative*, 2025. URL: https://www.hungarianconservative.com/articles/culture_society/viktor_orban_new_eurosceptic_politico-analysis_review/ (дата звернення: 25.11.2025)

119. What is Erasmus+? URL: <https://erasmusplus.org.ua/en/erasmus/what-is-erasmus/> (дата звернення: 20.11.2025)

120. Your Voice, Our Future. *European Commission*, 2021. URL: <https://ec.europa.eu/futurium/en/your-voice-our-future.html> (дата звернення: 25.11.2025)

121. Zuba K. Polski eurosceptycyzm i eurorealizm. Opole: *Uniwersytet Opolski*, 2006. 445 s.

122. 21 Years Together: Poland in the European Union. *Polish Presidency, Council of the European Union*, 2025. URL: <https://polish-presidency.consilium.europa.eu/en/news/21-years-together-poland-in-the-european-union/> (дата звернення: 20.11.2025)